

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра психології і туризму

Кваліфікаційна робота бакалавра з психології
на тему: «Соціально-психологічні чинники вибору професії психолога»

Допущено до захисту
«___» _____ року

Здобувача вищої освіти
групи ПС 19-19
факультету туризму, бізнесу і
психології
освітньої програми «Практична
психологія»
за спеціальністю 053 «Психологія»
Курносенко Дарини Олексіївни

Завідувач кафедри психології і туризму,
доктор психологічних наук, професор

_____ Олександр БОНДАРЕНКО
(підпис)

Науковий керівник:
кандидат психологічних наук,
доцент
Валентина КИРИЛЕНКО

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
KYIV NATIONAL LINGUISTIC UNIVERSITY
the Department of Psychology and Tourism

Thesis of Bachelor in Psychology
on the topic: «Socio-psychological factors in choosing the profession of a
psychologist»

Approved for defense

«____» _____

Higher education student of the
group PS 19-19
faculty of Tourism, Business and
Psychology
educational program «Practical
psychology»
specialty 053 «Psychology»
Kurnosenko Daryna Oleksiivna

*Head of Department of Psychology and
Tourism, doctor of Psychology, professor*

_____ Oleksandr BONDARENKO
(signature)

Scientific supervisor:
candidate of Psychology, associate
professor
Valentyna KYRYLENKO

National scale _____
Scores _____
ECTS _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ ПСИХОЛОГА.....	8
1.1. Проблема вибору професії в сучасній психології	8
1.1.1 Характеристика поняття «вибір професії»	8
1.1.2 Аналіз та кваліфікаційна характеристика спеціальності «практичний психолог»	19
1.2. Характеристика сучасного студентства	30
1.3. Теоретичний аналіз психологічних концепцій вибору професії	36
Висновки до першого розділу	43
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ ПСИХОЛОГА.....	45
2.1. Організаційно-змістові аспекти дослідження.....	45
2.1.1 Характеристика вибірки досліджуваних	46
2.1.2 Методи і процедури дослідження	49
2.2. Аналіз результатів дослідження соціально-психологічних чинників вибору професії психолога	52
Висновки до другого розділу.....	65
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	77
АНОТАЦІЯ.....	82

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вік ранньої зрілості – це період особистісного та соціального самовизначення, який характеризується активною фізіологічною зрілістю організму, формуванням особистості, зміною пізнавальної, мотиваційної та емоційної сфер. Крім того, це період, коли людині необхідно здійснити один із найвідповідальніших особистісних виборів у її житті – вибір майбутньої сфери діяльності [51, с. 277]. Як наголошують Я.Гошовський та Ю.Левчук, цей вибір має визначальне значення як для самого оптанта, так і для суспільства, в якому він живе [12].

Наразі психолог – це та професія, яка користується популярністю серед абітурієнтів. І немає нічого дивного у зростанні інтересу до психології як спеціальності, бо психологічна наука стрімко розвивається: збільшується кількість вищих навчальних закладів, що реалізують професійне навчання психологів, з'являються різноманітні курси психології. До того ж зараз відбувається, як в Україні, так і у світі загалом, величезна кількість суспільних та політичних змін, кризових явищ, що призводять до зростання потреби населення у отриманні психологічної допомоги. Тут постає проблема того, чим керуються люди у своєму професійному виборі, а саме – у виборі професії психолога.

Проте, процес професійного вибору спеціалістів соціонімічних спеціальностей цікавив вчених давно, до числа яких входять Т.О.Афанасьєва, В.Й.Бочелюк, К.П.Гавриловська, В.В.Зарицька, В.В.Кириченко, О.М.Коқун, А.О.Курбатова, О.Й.Литвак, С.М.Максимець, Н.О.Мосол, В.М.Одінцова, Н.Ф.Шевченко та інших. Зокрема, Т.О.Афанасьєва приділяла значну увагу практичним аспектам психологічного супроводу професійного становлення майбутніх психологів. В.В.Кириченко узагальнював дослідження у галузі психології праці, які стосуються проблеми професійного вибору суб'єкта соціальних відносин. О.М.Коқун зосередив дослідницьку увагу на основних психологічних

проблемах професійного становлення сучасних представників професій типу «людина-людина».

В.М.Одінцова наголошує на тому, що головним інструментом безпосередньої професійної діяльності психолога є його особистість, від якої залежать психічне здоров'я, благополуччя та полегшення душевних страждань його клієнтів [35, с. 121-122]. Тобто головним професійним завданням психолога є надання допомоги людям, які опинилися у складних життєвих ситуаціях (СЖО).

К.П.Гавриловська та О.Й.Литвак підкреслюють, що якщо вибір професії психолога був здійснений не самостійно чи не достатньо обмірковано, це може спричинити розчарування в обраній професії, через що з'являється великий ризик виникнення професійного вигорання [58, с. 108]. Даний перебіг дій – неприпустимий для професій психологічного профілю, оскільки ситуація професійного вигорання у психолога наносить шкоду не лише йому, а й особам – клієнтам, які звернулися за психологічною допомогою. Natalie R. Kosine і Morgan V. Lewis дослідили, що неправильно обраний професійний шлях також може призвести до формування низької самооцінки, зниження самоефективності, відсутності задоволення від життя і навіть депресії [60, с. 227].

Питання мотивів вибору професії психолога набуває особливої актуальності і тому, що вмотивованість вибору своєї майбутньої професії, на думку Н.О.Мосол, безпосередньо відбивається на успішності професійного навчання, а у подальшому – на професійному становленні особистості [33, с. 122].

Але, окремі питання, наприклад, роль соціального статусу професії психолога, значення соціальних умов у формуванні мотивів вибору цієї професії чи місце психодіагностики у процесі професійного вибору, залишилися відкритими. Саме тому наші наукові розвідки спрямовані на розширення знань з теми «Соціально-психологічні чинники вибору професії психолога».

Метою дослідження є визначення соціально-психологічних чинників професійного вибору студентів спеціальності «Психологія».

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що сучасна молодь у виборі професії психолога орієнтується на особисту значимість даної професії та запит населення на отримання психологічної допомоги.

Об'єктом є вибір професії.

Предметом дослідження є вплив соціально-психологічних чинників на вибір професії психолога.

Завдання дослідження:

- 1) розглянути наукові підходи до розуміння окресленої проблеми, поняття «вибір професії» та спеціальності «практичний психолог»;
- 2) охарактеризувати сучасне студентство;
- 3) здійснити теоретичний аналіз психологічних систем поглядів на вибір професії;
- 4) провести емпіричне дослідження соціально-психологічних чинників вибору професії психолога, проаналізувати та представити результати дослідження.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступають праці та дослідження багатьох українських, вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як І.О.Баклицький, Е.Еріксон, Є.О.Клімов, О.М.Коропецька, І.М.Мачуська, Р.В.Овчарова, Л.З.Сердюк, К.Земфір, які займалися питаннями професійного вибору, профорієнтації та іншими соціально-психологічними аспектами формування професійної ідентичності людини; Л.П.Василенко, Р.В.Павелків, М.В.Савчин, О.П.Сергеєнкова, О.В.Скрипченко, які досліджували різні аспекти психічного розвитку людини на різних вікових етапах; Т.В.Дуткевич, В.Г.Панок, Ю.О.Приходько, О.В.Савицька, які розглядали професійну діяльність психолога, його обов'язки та функції, вимоги до його особистості.

Для розв'язання поставлених завдань у дипломній роботі застосувався такий комплекс методів:

— **теоретичні:** інтерпретаційно-аналітичний метод, метод теоретичного узагальнення, метод порівняння, на основі яких здійснювалися вивчення та аналіз праць українських, вітчизняних та зарубіжних дослідників з досліджуваної теми, що дало змогу виявити сукупність концептуальних поглядів, покладених в основу дослідження, а також теоретично обґрунтувати результати емпіричного дослідження;

— **емпіричні:** «Мотиви вибору професії» Р.В.Овчарової – модифікація М.М.Мицишин; анкета «Вибір професії» В.Г.Кириленко;

— **методи обробки емпіричних даних:** частотний аналіз, критерій Колмогорова-Смірнова, критерій Краскела-Уолліса, а також частотно-смысловий аналіз і якісний аналіз.

Експериментальною базою емпіричного дослідження став Київський національний лінгвістичний університет, у якому дослідження проводилось на вибірці з 47 осіб віком від 17 до 38 років. До вибірки увійшли студенти усіх курсів бакалаврського та магістерського рівнів, що навчаються за спеціальністю «Психологія».

Результати кваліфікаційного дослідження доповідались на засіданні кафедри психології і туризму, міжнародній науково-практичній відеоконференції «Ad orbem per linguas. До світу через мови» та були представлені у вигляді тез у збірнику.

Структура та обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та трьох додатків. Загальний обсяг роботи становить 83 сторінки. Основний зміст викладено на 66 сторінках друкованого тексту. Робота містить 10 таблиць та 8 рисунків. Список використаних джерел складає 64 найменування, із них 8 – іноземними мовами.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ ПСИХОЛОГА

1.1. Проблема вибору професії в сучасній психології

Проблема професійного вибору є однією з центральних у сучасній психології. Її дослідження полягає у вивченні процесу вибору професії, визначенні мотиваційних чинників, що мають вплив на цей процес, аналізі потенційних сильних та слабких сторін людини, а також прогнозуванні наслідків невдалого вибору професії з психологічної точки зору.

Професійний вибір – це джерело самоствердження людини у суспільстві і одне із головних рішень її життя, оскільки він визначає ким буде людина, до якої соціальної групи буде належати, де і з ким працюватиме, який буде вести стиль життя, який буде її рівень задоволеності життям тощо.

1.1.1 Характеристика поняття «вибір професії»

У житті кожної людини настає момент, коли їй потрібно здійснити важливе рішення – вибрати майбутню професію. Важливо зазначити, що раніше одна професія обиралася на все життя, а на сьогоднішній день професійні шляхи стали більш гнучкими та динамічними. Зараз люди, опанувавши одну професію, можуть не обмежуватися лише нею, а натомість продовжити свій професійний шлях.

На думку В.В.Кириченко, у своїй професійній діяльності людина задовольняє базові потреби, які тільки на перший погляд пов'язані з отриманням матеріальної винагороди. Через працю людина намагається реалізувати себе і винагорода за неї є дуже цінною, оскільки дозволяє людині відчувати себе повноцінним суб'єктом діяльності [16] і самоствердитися у суспільстві [44].

У психології питання, які пов'язані з професійною сферою, досліджує профорієнтація. Це галузь психологічного знання, що представляє собою

систему заходів, спрямованих на виявлення особистісних особливостей, інтересів і здібностей у кожної людини для надання їй допомоги в усвідомленому виборі професії, найбільш відповідної її індивідуальним можливостям. О.М.Коропецька [22] відносить до понять категоріального апарату профорієнтації: професію, професійне самовизначення, професійну самоактуалізацію, професійні здібності та установки, оптанта, професійну придатність, психограму тощо. Розглянемо лише основні з них.

Професія – це сфера трудової діяльності, яка є джерелом існування та розвитку людини і вимагає від неї певної кваліфікації [22].

Оптанта – це людина, яка визначає своє місце у світі професій і вибирає для себе сферу майбутньої професійної діяльності. Поняття «оптанта» аж ніяк не вказує на вік людини (ним може бути і людина похилого віку), воно підкреслює ситуацію вибору професії [22]. Саме тому, як зазначає В.Вероні, оптимального віку для вибору професії немає: хтось у 15 років вже остаточно визначився із своїм професійним майбутнім, а хтось лише у 30-40 років знайшов своє істинне професійне призначення [15].

Професійне самовизначення – це процес пошуку «своєї професії», тобто такої сфери діяльності, яка відповідає інтересам, покликанню, здібностям і схильностям людини [22].

Тобто ключовим об'єктом дослідження профорієнтації виступає процес вибору професії, який є складним та тривалим з декількох причин.

По-перше, сучасний світ професій характеризується неймовірною різноманітністю. Українські фахівці вважають, що наразі існує більше 40 тисяч професій. Проте, ця кількість постійно змінюється внаслідок розвитку суспільства, науково-технічного прогресу, зміни попиту на ринку праці та інших факторів [28]. Ця величезна кількість професійних напрямків, з одного боку, відкриває можливості, а з іншого – може збентежити оптанта. У вирішення цього питання, як каже І.О.Баклицький, необхідна карта професій, а точніше — класифікація професій за основними ознаками [2].

По-друге, складність здійснення професійного вибору може полягати у

співвіднесенні своїх можливостей, бажань, навичок і здібностей з вимогами обраної професії. Якщо людина не має повної інформації про специфіку обраної професії, то існує ймовірність, що оптант не зможе доцільно оцінити свої здібності і схильності щодо цього роду діяльності.

По-третє, зовнішні фактори чинять сильний вплив на вибір професії людини. До таких можна віднести очікування родини та друзів, бажаний соціальний статус, економічні обставини тощо. У результаті може бути обрана професія, яка не відповідає індивідуальним інтересам і здібностям.

Д.Гошовська та С.Кузьмич виділяють 4 типи професійної самоідентичності: 1) невизначена професійна самоідентичність: у людини відсутні чіткі уявлення про своє професійне майбутнє, але людина навіть не задумується про це; 2) нав'язана професійна самоідентичність: у людини є певні уявлення про свій професійний шлях, але вони були сформовані під впливом зовнішніх факторів, наприклад, батьками, тобто вони не є результатом самостійного вибору; 3) мораторій (криза вибору) професійної самоідентичності: людина усвідомлює необхідність вибору професії і перебуває в процесі роздумів та пошуків, але найбільш підходящий варіант ще не обраний; 4) сформована професійна самоідентичність: людина має чіткі професійні плани, які є результатом осмисленого та самостійного вибору [11].

Є.О.Клімов [17] наголошує на тому, що професію потрібно обирати так, щоб у майбутньому вона була успішною та приносила людині задоволення. Він виділяє 10 причин, які призводять до неправильного вибору професії:

1. Ставлення до професії як до вибору постійного «острівця у світі професій». Таке ставлення може викликати почуття фатальності та стресу, коли людина думає, що неправильний вибір професії перекреслить все її життя. Однак, життя складається з постійних виборів, тому невдалий вибір професії не повинен розглядатися як кінець світу.

2. Проблема стереотипного мислення. Деякі професії вважаються

менш важливими і менш поважними. Проте важливо зрозуміти, що кожна праця має свою цінність для суспільства.

3. Вибір професії, спричинений прямим впливом друзів. З одного боку, друзі, які знають один одного досить добре, можуть давати обґрунтовані поради щодо вибору професії. Але як показує практика, людина орієнтуючись на думку друзів, здійснює вибір «за компанію». Отже, думка друга може бути корисною, але не повинна бути єдиним фактором в прийнятті рішення.

4. Перенесення особистості знайомої людини, представника тієї чи іншої професії, на саму професію. Оптант може оцінювати всю професію через взірць конкретної людини, яку він знає, і яка є представником цієї професії.

5. Захоплення певним аспектом чи поверхневістю професії. Наприклад, школяр може бути захоплений професією геолога через можливість подорожей, але він може ігнорувати професійні обов'язки, пов'язані з детальними спостереженнями, хімічними аналізами, записами та обробкою результатів. Тому варто перед остаточним вибором уважно розглянути всі різноманітні аспекти майбутньої професії.

6. Ототожнення шкільного предмета з професією. На практиці, багато предметів викладаються надто теоретично та відірвано від реальності, тому їх зв'язок з професійною діяльністю стає важко зрозуміти. Нецікавий шкільний предмет відштовхує від певної професії, бо школярі сприймають навчальний предмет, як повну еквівалентність певній професії.

7. Застарілі уявлення про професії. Застарілі уявлення недооцінюють нові технології та сучасний ринок праці. Наприклад, деякі професії, які були важкими і небезпечними, зараз можуть бути автоматизовані і забезпечувати високий рівень безпеки працівників. Також змінюються вимоги до кваліфікації працівників, їхніх навичок, гендерного фактору тощо.

8. Невміння аналізувати свої особистісні якості (схильності,

здібності, підготовленість). Так, це непросто, але при виборі професії необхідно враховувати всі ці характеристики. Бо у іншому разі існує ймовірність, що цей вибір буде невдалим і не буде приносити задоволення людині.

9. Нехтування своїми фізичними особливостями та недоліками, суттєвими при виборі професії. Неправильне розуміння своїх фізичних можливостей може стати причиною труднощів під час професійної діяльності.

10. Незнання порядку вибору професії. Без необхідних знань та навичок людина може діяти хаотично та непродуктивно, намагаючись знайти відповіді на питання щодо свого професійного майбутнього. Тому важливо систематично працювати над професійною орієнтацією та звертатися до кваліфікованих фахівців для отримання допомоги та рекомендацій [17].

Для того, щоб допомогти людям краще зрозуміти, що саме потрібно враховувати при виборі професії, у профорієнтації були складені певні методологічні принципи обґрунтованого професійного вибору. Так, наприклад, О.М.Коропецька виділяє 3 принципи професійного вибору: принцип свідомості, самостійності та свободи. Принцип свідомості означає обізнаність людини про всі аспекти обраної професії, усвідомлення тих знань й умінь, які необхідні для успішної реалізації у цій професійній сфері, відповідність особистісних та психофізіологічних особливостей вимогам професії і врахування своїх потреб та потреб суспільства. Згідно з принципом самостійності, вибір професії – самостійний вибір людини, тобто людина має право визначатися із майбутньою професійною діяльністю без допомоги родичів чи друзів. Передбачається, що сім'я, друзі педагогічний колектив, психологи можуть лише надавати рекомендації або допомогу у вивченні інтересів, схильностей і здібностей людини, але остаточне рішення у виборі професії залишається за самим оптантом, який має відштовхуватися від власних бажань, здібностей та інтересів. Принцип свободи говорить про те, що кожна людина має право обрати свій професійний шлях за власним

бажанням, а держава має гарантувати рівні можливості для всіх у цьому виборі [22, с. 37-38].

Можна підсумувати, що вибір професії – це складний акт свідомого вибору суб'єктом життєвої позиції. Звісно протягом життя можна змінити професію, однак буде шкода того часу, який був витрачений на освоєння тієї професії, яка вас не задовольнила. Тому необхідно ретельно підходити до вибору професії. Людина, яка свідомо підходить до цього важливого завдання, розуміє, наскільки важливо здійснити обдумано вибір стосовно своєї майбутньої професійної діяльності. Така свідомо позиція включає усвідомлення наслідків неправильного вибору професії та готовність до ретельного аналізу своїх інтересів, здібностей та можливостей.

Як говорить В.В.Радул, свідомий вибір професії особистості досягається шляхом узгодження модальностей «хочу», «можу», «вмію», «повинна», «досягаю», «роблю» та «знаю». Модальність «хочу» вказує на матеріальні та моральні потреби особистості, внутрішню мотивацію людини і є рушійною силою усіх сфер людської діяльності. Модальність «можу» свідчить про особистісно-професійний потенціал людини. Модальність «вмію» відображає рівень практичних навичок та досвіду у виконанні конкретних професійних завдань. Модальність «повинна» вказує на відчуття обов'язку та відповідальності перед обраною професією. Модальність «досягаю» відбиває готовність до досягнення певної мети в обраній професії. Модальність «роблю» відображає процес реалізації всіх попередніх модальностей у реальних діях людини. Модальність «знаю» характеризує розумовий потенціал людини, який допомагає їй розвиватися у обраній професії [47].

У професійному виборі ключову роль відіграє мотиваційна сфера, яку у найбільш загальному значенні можна розглядати як центральний елемент особистості, навколо якого об'єднуються різноманітні психологічні характеристики, такі як спрямування, цінності, установки, орієнтації, соціальні очікування, домагання, емоції, вольові якості та інші соціально-

психологічні фактори [63].

Мотиви, якими керуються люди у своїй діяльності, визначають ставлення людини до виконуваної роботи: одні люди працюють більше, інші – менше; одні відповідально ставляться до своїх обов'язків, а інші – нехтують ними. Як стверджує О.М.Коропецька, одна і та сама професія може сприйматися одними людьми як можливість реалізації власного потенціалу, іншими – як джерело матеріального достатку, третіми – як суспільно-важлива праця [23, с. 93]. Проте, діяльність людини детермінується не одним мотивом, а багатьма мотивами в їх різнонамітних поєднаннях. Тобто діяльність людини характеризується полімотивованістю [1].

В контексті даної роботи нас цікавлять мотиваційні чинники професійного вибору. Основи дослідження даного феномену були закладені Є.О.Клімовим. На його думку, професійний вибір – це вибір сфери застосування фізичних і духовних сил людини, який дає їй можливість існувати та розвиватися [17].

Проблема мотивації професійного вибору досліджувалася багатьма психологами, педагогами та соціологами до числа яких входять Л.І.Божович, О.І.Вітковська, М.М.Захаров, О.Н.Кокун, Г.С.Костюк, А.О.Курбатова, М.С.Пряжніков, В.І.Томчук, В.Т.Циба, В.Д.Шадріков, В.В.Шевченко та інші. Відповідно у психології існує розмаїття підходів до класифікації чинників, що впливають на вибір професії.

З метою кращого орієнтування у великій кількості мотивів професійної діяльності румунський соціолог К.Замфір запропонував простий розподіл їх на внутрішні та зовнішні. Саме через цю простоту і зручність у основу пропонованої роботи щодо вивчення соціально-психологічних чинників вибору професії психолога нами була покладена концепція К.Замфіра про 3 складові мотивації професійної діяльності: внутрішня мотивація, зовнішня позитивна мотивація та зовнішня негативна мотивація. Психологічні чинники вибору професії представляються внутрішньою мотивацією, а соціальні – відповідно зовнішньою. Внутрішня мотивація – це мотивація,

пов'язана безпосередньо із процесом і результатом праці. Завдяки цьому типу мотивації людина працює із задоволенням, без будь-якого зовнішнього тиску. Серед внутрішньої мотивації можна виділити особистісні особливості, інтереси, цінності, здібності, темперамент, характер, бажання тощо. Зовнішня позитивна мотивація – це мотивація, яка виникає з зовнішніх факторів, які діють як стимул для прикладання зусиль – вони лише опосередковано пов'язані з процесом і результатом професійної діяльності. До них належать зарплатня, матеріальна винагорода, кар'єрне зростання, престиж, схвалення оточуючих, суспільна значущість тощо. Зовнішня негативна мотивація – це мотивація, за якої стимулами для прикладання зусиль у виконанні роботи виступає уникання негативних наслідків: покарання, критики, осуду, штрафу тощо. К.Замфір додає, що найбільш ефективною для професійної діяльності є внутрішня мотивація. Слідом за нею йде зовнішня позитивна мотивація. Проте, зовнішня мотивація як позитивна, так і негативна менш стійкі порівняно з внутрішньою мотивацією [64].

Підхід В.Й.Бочелюк та В.В.Зарицької також можна віднести до дихотомії «внутрішня-зовнішня мотивація» вибору професії. Оскільки вони вважають, що вибір професії залежить як від внутрішніх чинників, так і від зовнішніх. З одного боку, детермінантами вибору професії виступають вікові особливості, самопрезентація, здібності та схильності людини, а з іншого боку – вплив оточуючих людей, засобів масової інформації, стереотипи соціального середовища, які формують уявлення про ту чи іншу професії та її представників – імідж професії [4].

Хочемо ще зазначити двофакторну теорію мотивів професійної діяльності Ф.Херцберга. Він виділив дві групи мотивів: перша група – це «фактори-мотиватори», які спрямовані на підвищення ефективності професійної діяльності (можливість досягнення успіху в роботі, гідна оплата праці, наявність можливостей кар'єрного просування, визнання результатів роботи та їх публічне схвалення, можливість підвищення рівня професійної компетентності, наявність високого ступеня відповідальності, складність,

цікавий зміст професійної діяльності); друга група – це «фактори гігієни», які відповідають за привабливість професійної діяльності, але вони значно меншою мірою сприяють підвищенню її ефективності (умови праці, доброзичливі взаємини з колегами та керівництвом, мінімальний рівень напруги та стресу, зручний графік роботи) [48].

Далі пропонуємо розглянути найбільш повні та обґрунтовані підходи до визначення мотивів вибору професії.

Перша класифікація, запропонована І.М.Мачуською. До основних чинників професійного вибору вона відносить наступні [30]:

1. Соціальні чинники макро- і мікрорівнів:

- Макрорівень включає соціальну структуру суспільства, механізми соціальної стратифікації в суспільстві і роль освіти у цих механізмах.

- Мікрорівень включає соціальне становище і освіту батьків, расову й етнічну приналежність, успішність навчання в школі/коледжі.

2. Чинники, що впливають на оптанта:

- Об'єктивні – чинники, які однаково впливають на всіх людей, які належать до певної групи (етап навчання і професійна спрямованість – це фактори, які впливають на всіх учнів, які навчаються в одній школі).

- Суб'єктивні – чинники, що відображаються в особистісних характеристиках оптантів (міра самосвідомості, цілеспрямованість дій, мотивація). Це індивідуальні чинники і вони впливають на те, як людина сприймає та реагує на об'єктивні чинники. Наприклад, двоє учнів можуть навчатися в одному класі, але їхні цілі, бажання та рівень самосвідомості можуть бути різними.

- Соціально-психологічні – чинники, в яких проявляється вплив близького оточення людини — родини, друзів, вчителів. Наприклад, якщо родина або друзі підтримують та мотивують людину, то це може позитивно впливати на її успішність в навчанні.

3. Чинники, що впливають на професійну орієнтацію:

- внутрішні (особистісні) чинники, такі як мотивація, задатки, рівень підготовки, соціально-демографічні характеристики;
- зовнішні чинники, такі як сім'я, родичі, друзі, представники професій, засоби масової інформації;
- громадські чинники, такі як школа, позашкільні навчальні заклади, дитячі організації; професійні навчальні заклади; інформація служб зайнятості; екскурсії на підприємства;
- загальна ситуація професійного самовизначення, така як потреба регіону в кадрах, соціально-економічна ситуація, структура виробництва, наявність робочих місць, демографічна ситуація [30].

М.В.Савчин та Л.П.Василенко визначають, що орієнтація особистості має складну систему цінностей, таких як теоретичні, економічні, естетичні, соціальні, політичні та відображає глибоку усвідомленість наслідків вибору професійного шляху. На їхню думку, процес вибору професії завершується зазвичай до 25 років. М.В.Савчин та Л.П.Василенко виділяють такі мотиви професійного вибору: практичні інтереси: висока зарплатня, престиж, кар'єра, умови праці; батьківські настанови; потреба в реалізації власних здібностей, отриманні задоволення від обраної професії, в особистісному зростанні; інтерес до професії; відповідність індивідуально-психологічних особливостей людини (темперамент, характер) вимогам професії; суспільний інтерес: цінність професії в уявленнях суспільства; статево-рольові фактори. Переважно в суспільствах наявні певні стереотипні уявлення про те, які професії «підходять» для чоловіків, а які – для жінок. Такі уявлення обмежують і перешкоджають реалізації індивідуальних здібностей і бажань. Однак, за останні роки спостерігається збільшення кількості жінок у традиційно «чоловічих» професіях і навпаки [49].

Дослідження мотивів вибору психологічної професії стало головним об'єктом у працях сучасних психологів, серед яких В.Волчонок, К.П.Гавриловська, В.Г.Кириленко, А.Кучицька, О.Й.Литвак, С.М.Максимець, Н.О.Мосол, В.М.Одінцова, В.В.Шевченко, Н.Ф.Шевченко

та інші. Так, результати дослідження Н.О.Мосол свідчать про наступне:

- ✓ Професія психолога обирається переважно жінками (84%).
- ✓ При вступі до ЗВО абітурієнти, перш за все, орієнтовані на продовження навчання, а не на отримання конкретної професії.
- ✓ Уявлення абітурієнтів про майбутню професію психолога нечіткі та стереотипізовані, а тому вибір певної кількості абітурієнтів можна вважати випадковим.
- ✓ На вибір професії психолога вплинули найбільше такі мотиви, як бажання допомагати людям, бажання вирішити свої власні психологічні проблеми та бажання особистісного розвитку. При цьому, було з'ясовано, що мотиви вибору професії психолога зазнали змін за чотири роки. У 2004 році домінував мотив допомоги, а у 2007 – збільшився відсоток абітурієнтів, які обрали професію психолога з мотиву пізнання.
- ✓ Було констатовано зростання вмотивованості вибору професії психолога: на початковому етапі внутрішня мотивація була провідною для 25% абітурієнтів, а на завершальному – для 46% [33].

Результати досліджень Н.Ф.Шевченко вказують на наступне: у респондентів достатньо добре виражені якості, необхідні для професійної діяльності психолога. Тобто в цілому вони відповідають професії психолога, разом з тим переважають духовно-моральні цінності (саморозвиток, духовне задоволення, креативність і активні соціальні контакти), а у деяких студентів було виявлено не чітке усвідомлення вибору майбутнього фаху і ціннісно-сміслове сприйняття майбутньої професії [56].

В.М.Одінцова досліджувала відмінності мотивів вибору професії психолога студентів, які здійснили професійний вибір вперше та повторно. У ході дослідження були отримані наступні результати: основними мотивами вибору професії психолога виступають прагнення розібратися у собі та бажання допомагати людям. А для слухачів ЦПО повторний вибір професії психолога також характеризується прагненням до самовдосконалення. Аналіз тестової методики «Мотиви вибору професії» Р.В.Овчарової дозволив

визначити високу виразність внутрішніх індивідуально-значимих мотивів та внутрішніх соціально-значимих мотивів. А значущість зовнішніх негативних мотивів для досліджуваних є дуже низькою [35].

Таким чином, вибір професії – це складний і тривалий процес, який залежить від багатьох соціально-психологічних чинників. До них можна віднести персональні інтереси, здібності та прагнення, вплив сім'ї, культурні стереотипи, освітні можливості, матеріальний стан тощо. Вибір професії можна оцінювати як нелегкий крок, оскільки необхідно оглянути інформацію про професії, ретельно проаналізувати свої особистісні характеристики і можливості та співвіднести їх до вимог обраної професії, врахувати перспективи розвитку даної професії. Профорієнтація покликана підтримувати оптантів у цьому процесі.

Порівнюючи дослідження мотиваційної сфери психологів, можна дійти висновку, що в основному мотивація психологів до професійної діяльності є внутрішньо спрямованою. До основних мотивів вибору професії психолога належать бажання допомагати людям, розвивати свою особистість та пізнавати себе, що свідчить про високу мотивацію та зацікавленість у цій професії серед майбутніх фахівців. При цьому така тенденція спостерігається з 2007 по 2017 рік.

Також, результати досліджень вказують на те, що студенти, які вибирають професію психолога, мають достатньо розвинені духовно-моральні цінності та якості, необхідні для цієї професії.

1.1.2 Аналіз та кваліфікаційна характеристика спеціальності «практичний психолог»

Безупинні соціокультурні, політичні, соціально-економічні та демографічні зміни, що відбуваються у світі, зокрема в Україні, сприяють різкому та стрімкому зростанню цінності та необхідності спеціалістів хелперських професій. В дану професійну групу К.П.Гавриловська та

О.Й.Литвак відносять лікарів, педагогів та соціальних працівників [58, с. 108]. Звісно професія психолога також відноситься до соціономічного профілю. Професії даного типу характеризуються особливою взаємодією – допомагаючою поведінкою. М.Підгурська та П.Піріг говорять, що специфіка даних взаємовідносин полягає у тому, що суб'єкт допомагаючої діяльності (психолог) застосовує набуті спеціальні знання, уміння та навички для проведення допомагаючих технологій, а людина, що звернулася по допомогу, володіє власною системою установок і певним рівнем активності, що сприятимуть чи протидіятимуть роботі психолога [40, с. 461-462]. Але у будь-якому разі психолог повинен підібрати ті методи і підходи, які будуть найбільш ефективними для конкретного клієнта у конкретній ситуації з урахуванням його особистих особливостей та потреб.

Виходячи з цього, головними завданнями психолога виступають підтримка людини у складних для неї життєвих ситуаціях та надання допомоги в особистісному зростанні, побудові ефективної міжособистісної взаємодії, активізації внутрішнього психічного потенціалу тощо.

До практичного психолога висувається система вимог, яка включає у себе вимоги до професійної компетентності фахівця та до його особистості.

Для того, щоб отримати повноцінну характеристику професії практичного психолога необхідно звернутися до освітньо-кваліфікаційної характеристики. Освітньо-кваліфікаційна характеристика психолога – це офіційний документ, що зумовлює програму підготовки фахівців у вищому навчальному закладі за професійним напрямком «Психологія». У ньому найбільш чітко і різнобічно відображаються особливості даної професії, професійне призначення фахівця, визначаються рівень професійних знань, умінь і конкретні кваліфікаційні та освітні характеристики. Цей документ виконує орієнтуючу та регулюючу функції, оскільки представляє собою професійний ідеал, якого має прагнути досягти студент у процесі навчання у ЗВО [34].

Т.В.Дуткевич і О.В.Савицька [13] виділяють систему вмій, необхідну

практичному психологу для вирішення типових задач:

1) дослідницькі (гностичні) вміння, які вказують на можливість визначати психологічну проблему в умовах конкретної ситуації, розробляти шляхи подолання проблеми через постановку низки завдань; поєднувати теоретичний аналіз проблем з їх оптимальним вирішенням; знаходити найбільш ефективні засоби вирішення психологічної задачі; з'ясувати причинно-наслідкові зв'язки і заходи по оптимізації власної професійної діяльності;

2) інтерактивно-комунікативні вміння (оволодівати інноваційним стилем професійної діяльності та гуманним ставленням до людини; впливати на роботу персоналу з метою досягнення бажаного результату праці і задоволення його потреб; реагувати на всі складнощі життя колективу, виділяти і розвивати позитивні складові; встановлювати емпатичні зв'язки з клієнтом);

3) діагностичні вміння, які вказують на можливість методично правильно проводити анкетування, тестування, заходи психокорекції та інших впливів на людину; використовувати психологічний інструментарій, адекватний задачі і особливостям праці персоналу; інтерпретувати результати психодіагностики, виявляти властивості особистості і можливості її продуктивної діяльності;

4) дидактичні вміння (продуктивно навчати, забезпечувати розвиток і корекцію діяльності особистості та колективу; здійснювати вибір і реалізацію продуктивних моделей, алгоритму і технології діяльності; організувати соціально-психологічну роботу і особисто брати участь у проведенні адекватних заходів);

5) проектувальні вміння (формувати позитивну «Я-концепцію» у клієнта, самоаналіз і адаптацію до нових реальних умов; здійснювати первинну профілактику алкоголізму, наркоманії та інших шкідливих звичок людини; проводити психологічну експертизу і корекцію асоціальної поведінки, психологічну реабілітацію людини; консультивати керівників і

працівників установ з питань використання психології з метою ефективної організації виробничої діяльності) [13, с. 38-39].

У освітньо-кваліфікаційній характеристиці зазначаються також можливі місця роботи випускників-психологів. Їхня професійна діяльність може здійснюватися у закладах освіти, медичних установах, в установах захисту населення та соціальної допомоги; у психологічних службах; на промислових підприємствах; у галузі науки тощо. В.Г.Панок, до речі, наголошує на певних розбіжностях між науковою та практичною психологією [36, с. 25].

В.М.Духневич вважає одним з важливих аспектів роботи психолога його професійну позицію, в залежності від якої змінюються цілі та завдання його діяльності і відповідно методи та засоби психологічної допомоги. Психолог може займати позицію експерта, консультанта, психодіагноста, «того, хто допомагає» і «того, хто навчає» [14, с. 97].

Однак, як зазначає В.Г.Панок, психологи для якнайкращого оволодіння професією повинні не тільки володіти необхідним об'ємом професійних компетентностей, знань, умінь та навичок, а й використовувати соціально- та професійно-значущі якості особистості у відповідності до поставлених цілей, завдань та ситуацій [38]. Іншими словами, професія психолога вимагає від фахівця здійснення колосальної роботи щодо становлення власної особистості, без цієї умови буде неможливо одержати достатній рівень професійної підготовки практичного психолога.

Важлива роль у процесі навчання майбутніх психологів належить психологічному супроводу. На думку Т.О.Афанасьєвої, психологічний супровід виконує 3 основні функції: 1) створення умов для розвитку та саморозвитку професійної мотивації та професійно важливих якостей (у тому числі рефлексивності); 2) створення умов для ефективного опанування студентами професійних знань, умінь та навичок, усвідомленого ставлення до власного професіогенезу; 3) створення умов для профілактики та успішного подолання навчально-професійних криз, результатом чого є

формування навчально-професійної адаптованості та професійної ідентичності майбутніх фахівців [1].

Перш, ніж ми перейдемо до моделі особистості практичного психолога, варто зазначити про мінімальні стартові вимоги до професійної придатності майбутніх психологів. До таких Т.В.Дуткевич і О.В.Савицька відносять критерій психічного здоров'я та розвитку, мотиваційний та фізичний критерії [13].

Критерій психічного здоров'я вказує на те, що психолог апріорі має бути психічно здоровим. У нього мають бути відсутні психічні розлади, як от шизофренія, біполярний розлад, тривожні розлади, депресія та інші.

О.В.Сечейко говорить про те, що такі індивідуально-психологічні особливості як наявність акцентуацій характеру, ригідність, глибока інтровертованість, високий рівень тривожності, низький рівень соціальної гнучкості та пластичності, виражена агресія також суттєво перешкоджають оволодінню професією психолога [53, с. 171-172].

Можна виокремити ряд психічних процесів, які є ключовими для успішної роботи психолога. По-перше, це увага та пам'ять. Психолог повинен зосереджувати увагу на клієнтах, розмові, спостерігати за реакціями і запам'ятовувати всю цю інформацію. По-друге, це здатність до аналітичного, творчого та критичного мислення, що полягає у аналізі цієї інформації, визначенні сутності проблеми, виділенні головного від другорядного, гнучкому підлаштуванні до нових умов та розробці ефективних стратегій допомоги клієнту. По-третє, це стійка емоційна сфера психолога.

Головне, щоб початкова умова вибору професії психолога полягала у бажанні надавати допомогу та власній зацікавленості у професійній діяльності психолога. Але все частіше прослідковується тенденція, що психологією цікавляться люди, які мають свої проблеми і які бажують, перш за все, розібратися в собі та знайти рішення власних проблемних ситуацій. Це звісно може позначатися на професійній самореалізації психолога і

спричинити шкідливу дію на клієнтів. Саме тому психологу важливо здійснювати рефлексію та регулярно звертатися до супервізора, щоб визначати свій психологічний стан, досліджувати свої захисні реакції, типові прояви переживань та поведінки в ситуаціях, що актуалізують його власні проблеми. Тоді психолог буде здатний відстежувати свої проєкції і брати їх під контроль, що у свою чергу дозволить підтримувати психічне здоров'я та уникнути професійного вигорання [39].

Офіційних критеріїв фізичного стану до спеціальності психолога немає. Однак, Т.В.Дуткевич і О.В.Савицька стверджують про те, що існує ряд фізичних вад (інвалідність, глибокі косметичні дефекти, дефекти мовлення), які несумісні з посадою практичного психолога [13]. Проте з цим твердженням не можна погодитися – дійсно існують певні ускладнення у професії психолога для людей з такими особливостями, але це не є підставою для відмови від здобуття освіти за даною спеціальністю або для відмови від цієї професійної діяльності. Тим паче, сучасні реалії та технології забезпечують можливість реалізації потенціалу у професійній діяльності та суспільстві загалом.

Що стосується людей з інвалідністю, то законодавство України забороняє будь-яку дискримінацію на підставі інвалідності та гарантує людям з інвалідністю право на навчання та працю на рівні з іншими людьми. Обмеження людини з інвалідністю у професії психологічного спрямування можуть залежати від типу інвалідності та вимог, які ставляться до психолога. Припустимо, що людина незряча, відповідно вона не зможе проводити спостереження, але вона може успішно проводити консультації або тренінги. У випадку якщо людина потребує використання інвалідного візка, вона може зіткнутися з труднощами при роботі в обмеженому просторі. Однак ці нюанси можуть бути компенсовані залученням допоміжного персоналу чи використанням сучасних технологій. Наприклад, психолог може проводити консультації у форматі відеоконференцій. Крім того, люди з інвалідністю можуть бути більш схильними звертатися до психолога з інвалідністю.

Проте, це не є обов'язковим правилом чи тенденцією, бо клієнт вибирає психолога в залежності від своїх особистих вподобань і потреб. Фізичний вигляд не є головною умовою для успішної практики психолога, важливі професійні знання та уміння. Але в той же час клієнти можуть відчувати певний дискомфорт, якщо психолог матиме, наприклад, глибокі косметичні дефекти. Це може вплинути на їхнє сприйняття професіоналізму психолога та вірогідність успішного результату психологічної консультації. Однак діяльність психолога не обмежується консультативною практикою, саме тому фахівець може обрати оптимальний для нього напрям роботи.

Варто зазначити також про значну роль іміджу у професійній діяльності практичного психолога. Більшість людей формують свою думку про інших на основі їхнього зовнішнього вигляду. Н.В.Процко [45, с. 122] розглядає поняття «зовнішність» як три групи елементів: фізичний вигляд, функціональні ознаки та оформлення зовнішності. Фізичний вигляд описується формою і рисами обличчя, пропорціями фігури, зростом, кольором шкіри, волосся, очей. Тобто всім тим, що дається людині від природи. Функціональні ознаки виявляються у діях людини: її рухах, ході, позах, міміці, жестах, інтонаціях та тембрі голосу. Оформлення зовнішності характеризується стилем одягу, зачіскою, макіяжем, манікюром, запахом. Охайна, зі смаком одягнена людина відразу симпатизуватиме нам. Цей аспект має бути врахований представниками професій типу «людина-людина». Якщо зовнішність практичного психолога справляє приємне враження на клієнта, то можна завоювати його прихильність та довіру ще до початку роботи з ним. Так само можна з легкістю відштовхнути клієнта, якщо зовнішній вигляд психолога є неохайним або непривабливим йому.

Психологам варто надавати перевагу класичному стилю одягу, оскільки він демонструє рівень культури, викликає почуття стабільності та надійності і не відволікає увагу клієнтів. Зачіска, макіяж, манікюр і запах повинні також бути бездоганними. Психологу слід демонструвати відкриті пози та жести для ефективнішого спілкування з клієнтами та встановлення

довіри. Варто звертати увагу і на голос, оскільки він може розповісти про настрій та відчуття, продемонструвати впевненість чи невпевненість психолога [45].

Людина з дефектами мовлення теж може бути психологом, використовуючи такі форми комунікації, які відповідають її можливостям і є комфортними для її клієнтів. Наприклад, можна використовувати письмову форму комунікації, якщо це більш зручно для неї і забезпечує ефективнішу взаємодію. У іншому випадку людина з такою особливістю може вести психологічну сторінку у соціальних мережах або здійснювати наукову роботу.

Як вже було зазначено раніше, особистісні трансформації є необхідним елементом успішної професійної діяльності практичного психолога. Запропонована Н.В.Чепелевою та Н.І.Пов'якель модель особистості практичного психолога представлена складною системою, яка містить у собі наступні п'ять підструктур [45]:

1. Мотиваційно-цільова, яка передбачає наявність позитивної мотивації до професійної діяльності, бажання надавати психологічну допомогу, а також приймати себе та інших. Цей рівень визначає базовою особистісною якістю діалогізм, що включає готовність до діалогу, безумовне прийняття іншого, особистісну рефлексію, розвинену систему особистісних цінностей та орієнтацію на досягнення взаєморозуміння.

2. Когнітивна, яка відповідає за сферу знань особистості про себе та інших, Я-концепцію фахівця (адекватність і сталість самооцінки, емпатичність, відсутність внутрішньоособистісних конфліктів), професійно-важливі якості пізнавальних процесів (уважність, спостережливість, гнучкість та динамічність мислення, вміння моделювати наслідки роботи). Базовими особистісними якостями цього рівня є професійна рефлексія та професійний інтелект.

3. Операційно-технологічна підструктура, що описує розвинену компетентність психолога. До неї належить володіння основними

професійними вміннями та навичками, які забезпечують практичне використання наявних теоретичних знань. Одним із найважливіших компонентів є практичний інтелект.

4. Комуникативно-рольова підструктура, що передбачає розвинену комуникативну компетентність психолога: соціально-когнітивні та комуникативні уміння (слухати іншого, говорити, встановлювати соціальний контакт, переконувати, навіювати тощо). Крім того, цей рівень включає також специфічні якості, як от акторські, режисерські та організаційні, які допомагають психологу ефективно використовувати активні психотехніки та групові засоби психокорекції. Базовими особистісними якостями є професійна ідентифікація та соціальний інтелект. Соціальний інтелект – це здатність у процесі спілкування визначати будь-які відхилення від нормального функціонування людини чи групи, що є ключовим елементом спеціальних здібностей до психологічної діяльності.

5. Регулятивна підструктура, що забезпечує толерантність до фрустрацій, високу працездатність і саморегуляцію особистості, відсутність схильності до збудження та швидкого виснаження. Основним компонентом виступає професійна саморегуляція [45].

М.С.Барчій у своїх дослідженнях підкреслював, що традиційна українська система підготовки психологів у ЗВО не повною мірою забезпечує формування професіоналізму у майбутніх фахівців, здатних до виконання широкого спектру професійних обов'язків на високому рівні [3, с. 29]. Вищий навчальний заклад забезпечує підготовку до професійної діяльності психологів на професійному та світоглядному рівнях, чого не можна сказати про розвиток особистісних якостей, як от чуйність, доброта, щирість, толерантність, емпатійність та уважність до іншої людини. Звісно в рамках навчального процесу у ЗВО можуть проводитися спеціальні тренінги особистісного зростання, різноманітні заходи, що сприяють розвитку емпатії чи комуникативних навичок. Проте повноцінно розвинути ці гуманістично-спрямовані особистісні якості зможе лише той студент, який усвідомлює їх

недостатній рівень у себе та їхню необхідність для своєї майбутньої професії. Тобто вже у зрілому віці розвинути ці якості можна лише за рахунок самовиховання, що потребує від людини значних вольових зусиль [22]. А тому О.П.Сергеєнкова та Ф.М.Подшивайлов пропонують організувати освітній процес таким чином, щоб він міг забезпечити перехід від учбово-пізнавальної до професійної діяльності [50, с. 261].

Т.В.Дуткевич й О.В.Савицька основним інструментом діяльності практичного психолога зазначають спілкування, яке розгортається у вигляді комунікації, інтеракції та перцепції. У процесі спілкування з клієнтом психолог має здійснювати аналіз інформації про нього, визначати його потреби та бажання, сприйняти його емоційний стан і звісно створювати довірливу атмосферу. Все це неможливо без таких якостей як емпатія, терпіння, доброзичливість, щирість, відкритість, безумовне прийняття іншої людини, гнучкість у міжособистісній взаємодії. Ефективність консультування, психотерапії та психокорекції значною мірою визначається також вмінням психолога добирати правильні слова та слухати [13].

В.Г.Панок наділяє сучасного ефективного психолога ще такими якостями як чесність, надійність, компетентність, розкутість, дисциплінованість, ентузіазм, об'єктивність, толерантність, ініціативність, кмітливість, винахідливість, комунікативність тощо [39, с. 169-170]. А перешкодою для ефективно професійної діяльності психолога можуть стати якості, визначені О.М.Кокуном: психічна й емоційна неврівноваженість; агресивність; замкнутість; нерішучість; відсутність схильності до роботи з людьми; невміння зрозуміти позицію іншої людини; ригідність мислення; низький інтелектуальний рівень розвитку [20].

Ю.О.Приходько виділяє такі складові професійності практичного психолога: професійно-психологічна позитивна мотивація до майбутньої практичної діяльності; чітко виражена особистісна і професійна ідентичність; володіння культурою спілкування; психологічна готовність майбутнього фахівця до конструктивного діалогу і партнерства; зосередженість на клієнті,

бажання та здатність йому допомагати; гнучкість; здатність створювати атмосферу емоційного комфорту; оптимізм і віра у здатність клієнта та учасників групи до позитивних змін і розвитку; високий рівень саморегуляції; розвинута інтуїція; впевненість у собі, позитивне самоствавлення, адекватна самооцінка, усвідомлення рівня власної конфліктності, потреб, мотивів; досягнення особистісної зрілості; здатність до професійної рефлексії [42].

До речі, хочемо наголосити на необхідності розвитку у психолога такої важливої якості як рефлексія. Л.І.Немаш визначає рефлексію як найбільш важливу категорію, яка відображає суть процесу формування та розвитку фахівця в професії [62].

Рефлексія полягає в аналізі своїх міркувань, вчинків, наслідків прийнятих рішень, а також у здатності людини до аналізу міжособистісної взаємодії. Щоб бути успішним психологом, важливо розвивати власну професійну рефлексію, що допомагає реалістично оцінити власні особистісні якості та усвідомити необхідність їх розвитку для становлення себе як професіонала. Тобто передумовами професійного становлення психолога є рефлексія і особистісна психокорекція, орієнтовані на виявлення та вирішення глибинно-психологічних проблем, що можуть дестабілізувати процес взаємодії психолога з клієнтами. Спеціаліст (психолог) з багатьма особистими психологічними проблемами, здебільшого, не може належним чином зрозуміти проблеми клієнтів. Саме тому психологи повинні бути здатні перетворювати себе в об'єкт спостереження та дослідження [42].

Таким чином, психолог – це представник професій типу «людина-людина». Його основною метою є допомога людям у вирішенні проблем, пов'язаних з психологічним благополуччям, поведінкою, взаємовідносинами та іншими аспектами життя. Психологи працюють в різних сферах, включаючи освіту, медицину, бізнес, приватну практику, соціальну роботу тощо.

Професійна діяльність психолога вимагає не лише наявності

спеціальних знань і навичок, але й певних особистісних якостей та компетенцій. Психолог повинен бути емпатійним, толерантним, вміти побудувати довірливі стосунки з клієнтом, заспокоювати, вислуховувати, аналізувати і розуміти проблеми та потреби людей. Однак, при цьому психолог повинен бути емоційно стійким, професійно компетентним, мати здатність до самоаналізу та саморозвитку. Рефлексія допомагає психологу пізнати себе: свої емоції, думки та переживання, тенденції поведінки, що в свою чергу сприяє покращенню якості надання психологічної допомоги.

Загалом, становлення особистості психолога – це довгий і складний процес, який починається з набуття фундаментальних знань з психології і продовжується професійним та особистісним розвитком.

1.2. Характеристика сучасного студентства

Пункт 11 частини першої статті 1 Закону України «Про вищу освіту» визначає здобувачами вищої освіти осіб, які навчаються у закладі вищої освіти на певному рівні вищої освіти з метою здобуття відповідного ступеня і кваліфікації [43]. Відповідно в Україні студентами вважаються особи, які навчаються у закладах вищої освіти, до яких належать університети, інститути, академії та коледжі. На основі ступеня вищої освіти студентство охоплює такі категорії: молодший бакалавр, бакалавр, магістр, аспірант та доктор філософії/доктор мистецтва [43].

Статтею 4 Закону України «Про вищу освіту» зазначаються права на здобуття вищої освіти. По-перше, кожен має право на вищу освіту незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального і майнового стану, національності, мови, походження, стану здоров'я, ставлення до релігії, наявності судимості, а також від інших обставин. По-друге, всі здобувачі вищої освіти мають рівні права та обов'язки. По-третє, вибір закладу вищої освіти, форми здобуття вищої освіти та спеціальності здійснюється абітурієнтом самостійно [43].

Таким чином, в Україні вища освіта доступна для всіх, проте є певні вимоги. Дійсно людина будь-якого віку може навчатися у закладі вищої освіти. Але для вступу на перший (бакалаврський) рівень обов'язковою умовою є наявність диплому про повну загальну середню освіту або її еквівалентну. Для вступу на наступні рівні вищої освіти потребується успішне проходження попередніх.

У більшості випадків українські школярі починають здобувати вищу освіту відразу після закінчення 11-го класу загальноосвітнього навчального закладу або після закінчення закладу фахової передвищої освіти. Проте можливі і інші варіанти розвитку подій. Наприклад, людина може пропрацювати деякий час після закінчення загальноосвітнього навчального закладу і лише потім вирішити вступати до ЗВО для отримання спеціалізованих знань у певній професійній діяльності. Також людина може здобувати вищу освіту, вже працюючи або маючи сім'ю. Це є можливим, оскільки студент може обрати зручну для себе форму навчання серед очної (денна, вечірня), заочної, дистанційної, мережевої чи дуальної.

Після отримання ступеню бакалавра людина може продовжити навчання на другому (магістерському) рівні, але це не є обов'язковою умовою. Хтось може вирішити працювати і без диплому магістра, а хтось — просто взяти перерву, перш ніж продовжити навчання.

В Україні є можливість здобувати другу (уточнення: в Україні немає ніяких обмежень на кількість вищих освіт) вищу освіту. Її користь полягає у тому, що людина розширює знання і навички у новій професійній галузі, яка можливо має відношення до поточної сфери діяльності, що стане суттєвою перевагою в професійному зростанні, підвищує кваліфікацію та поглиблює вже наявні знання і уміння. У інших випадках, на думку Т.Сухенко, люди вдаються до повторного вибору професії через бажання змінити професію або для розвитку власної особистості [32].

Отже, в Україні відсутні вікові обмеження для здобуття вищої освіти, але для характеристики сучасного студентства ми оберемо традиційну

соціальну групу. Орієнтиром у цьому аспекті виступає вікова періодизація зрілості, запропонована Г.Крайгом. Він виокремлює 3 стадії зрілості:

- рання зрілість (молодість – 18 – 30/35 років);
- зрілість (середній вік – 35 – 60/65 років);
- пізня зрілість (старість – від 60 років і старше) [54, с. 209].

Нас цікавить саме рання зрілість, тобто особи віком від 18 до 30-35 років.

На думку Т.Коломієць та Д.Гошовської [21, с.30], під ранньою зрілістю розуміється період, коли повністю завершується фізичне та статеве дозрівання, збільшується психосоціальний досвід та максимально розвиваються психофізіологічні функції, які зберігаються на досягнутому рівні до 40 років. На цьому віковому етапі продовжується психічний та особистісний розвиток людини, розширюються її можливості як суб'єкта пізнання, спілкування та діяльності, вона оволодіває багатьма соціальними ролями [49]. Період молодості характеризується також високим рівнем інтелектуальних можливостей і творчих досягнень. І загалом цей віковий період описується як найпродуктивніший період життя людини [6].

Взаємодія «Я-індивідуального», «Я-родинного» та «Я-професійного» описує психічний розвиток дорослої людини. В юнацькому віці людина лише будувала плани і мріяла про своє майбутнє життя, а вже на початку ранньої зрілості перед людиною постає реальна задача – узгодити свої мрії та реальність, бажане та можливе. І саме тоді, як говорить Р.В.Павелків, вперше вибудовується життєва стратегія, яка спирається на рефлексію та співвіднесення своїх очікувань та можливостей. За допомогою рефлексії молодь усвідомлює, що краще розвивати свої індивідуальні можливості, а не копіювати чи наслідувати досягнення інших [37].

Як зазначає М.Гладкевич, з одного боку, молодих людей, як і раніше, турбують проблеми, з якими вони стикалися у юнацькому віці, а з іншого боку, перед ними постають питання особистісного зростання та реалізації власних життєвих планів [59].

Відповідно центральним завданням психіки людини ранньої зрілості, на думку О.П.Сергеєнкової, виступає самореалізація, яка є конструктивним виявленням та втіленням свого особистісного потенціалу, його розвиток та збагачення [5]. У такому ж напрямку розглядає самореалізацію і О.І.Купрєєва. На її думку, це джерело інтегральної цілісності людини, цілеспрямованої соціально-продуктивної активності, актуалізації її потенційних можливостей, що дозволяє максимально реалізувати в житті власні можливості і здібності [24, с. 20].

Людина зазначеного вікового періоду перебуває на етапі постійного та активного вирішення екзистенційних питань, що відображає її пошук осмислення життя та мети свого існування. До основних сенсів життя людини ранньої зрілості можна віднести пошук супутника життя, поступове відділення від батьківської сім'ї, здобуття освіти, освоєння професії, створення власної родини, народження дітей, придбання власного житла, досягнення фінансової стабільності, можливість подорожувати тощо. Важливо також зазначити, що пошук сенсу життя людиною ранньої зрілості відзначається прагненням до самостійності, автономності, незалежності і, найголовніше, характеризується відчуттям особистої відповідальності за реалізацію власного життєвого плану. Це відчуття відповідальності та готовність прийняти її – ключове новоутворення ранньої зрілості. Отже, потребою зазначеного періоду є самореалізація шляхом інтеграції в активне соціальне та професійне життя [10].

З.Фрейд зазначав, що нормальна людина повинна вміти кохати та працювати [57, с. 136]. Згідно з цією думкою, самореалізація людини переважно окреслюється успішністю в родинному та професійному напрямках. У контексті даної роботи нас цікавить сфера саме професійної діяльності.

Цікавими є дослідження Р.В.Павелківа [37] та О.В.Скрипченко [6] щодо відмінностей у професійному становленні чоловіків і жінок. Вони проаналізували, що для чоловіків ранньої зрілості головним завданням є

професійна кар'єра, а жінки орієнтовані на створення сім'ї та виховання дітей, однак прагнення та інтерес до професійного зростання у сучасних жінок не менші, ніж у чоловіків.

У період ранньої зрілості провідною діяльністю є професійне навчання або трудова діяльність [6]. Саме тоді зазвичай здійснюється вибір професії та її опанування. Як зазначає Р.В.Павелків, період ранньої зрілості – найбільш сприятливий для оволодіння професійно-трудовими знаннями та навичками, розвитку таких особистісних та функціональних якостей як ініціативність, винахідливість, організованість, оскільки людина відкрита для нових можливостей, сповнена енергії та мотивації, здатна витримувати значні фізичні та інтелектуальні навантаження, що у свою чергу сприяє досягненню успіхів у професійній сфері. Крім того, він відзначає молодість такими особливостями як оптимізм та позитивний погляд на майбутнє, завдяки яким стають доступними найскладніші види діяльності, відбувається активний пошук способів досягнення цілей і труднощі, які виникають, не розглядаються як непереборна перешкода [37].

Кожен навчальний курс має свою власну специфіку, яка залежить від соціально-психологічних особливостей студентів. На першому курсі студенти адаптуються до життя в університеті і не мають чіткої професійної ролі. На другому курсі відбувається завершення адаптації та починається найбільш напружений період навчання. Третій курс характеризується початком спеціалізації та поглибленням професійних інтересів. На четвертому курсі студенти ознайомлюються зі своєю спеціальністю на практиці та переосмислюють свої життєві цінності. На п'ятому курсі студенти формують практичні установки на майбутню діяльність та відходять від колективних форм життя у ЗВО [46].

О.П.Сергеєнкова розглядає професійний напрям самореалізації особистості через професійний цикл – систему послідовних етапів професійного шляху суб'єкта праці від початку професійного самовизначення до завершення професійної діяльності [5]. І як зазначає

Р.В.Павелків, професійний цикл розпочинається у підлітковому віці, коли людина розмірковує про своє майбутнє та здійснює, можливо не єдиний, вибір професії, продовжується здобуттям освіти та роботою в обраній сфері, та закінчується виходом на пенсію. Однак, професійний цикл складніший, ніж здається, бо зазвичай не проходить так рівномірно. Під час свого трудового життя людина може переживати моменти сумнівів та нелегких викликів, наприклад, зміна місця роботи, перекваліфікація, звільнення чи отримання пропозиції про нову посаду, причому ці випадки можуть бути неодноразовими [37].

На сьогоднішній день професійний вибір молодих людей визначається іншими чинниками, ніж раніше [19]. Варто зазначити, що сучасне студентство більш свідоме та критичне у виборі свого професійного та життєвого шляху порівняно з минулими поколіннями, саме тому молоді люди постійно шукають себе, можуть одночасно працювати та навчатися, не бояться помилятися, змінювати ЗВО, місце роботи чи навіть професію. В.В.Волошина наділяє сучасних студентів такими компетенціями: комунікативністю, креативністю, критичністю та нестандартністю мислення, розширеними soft skills, вмінням виходити за межі зрозумілого, умінням вчитися тощо [8, с. 84]. Крім того, сучасне студентство має багато можливостей, які раніше були не доступні. По-перше, зараз наявні різноманітні платформи для навчання, розвитку чи отримання додаткового досвіду: курси, тренінги, вебінари, онлайн-конференції, електронні бібліотеки, бази даних тощо. По-друге, студенти можуть долучатися до різних організацій, клубів, секцій, що дає змогу розширювати їхній світогляд, обмінюватися знаннями та розвивати соціальні навички. Однак, доступність цих можливостей може відрізнятись в залежності від країни, культури, матеріального становища та освітньої системи, в якій знаходиться студент.

Таким чином, студентами вважаються особи, які здобувають вищу освіту в таких ЗВО як університети, інститути, академії та коледжі. Сучасне студентство складається з представників різних вікових, соціальних та

культурних груп. Студенти в Україні, здебільшого, належать до категорії людей ранньої зрілості, вікові межі якої від 18 до 35 років. На цьому етапі людина вже досягла повного фізичного і статевого дозрівання, але продовжується її психічний та особистісний розвиток. Рання зрілість зазвичай пов'язана зі вступом до вищого навчального закладу, початком трудової діяльності, відокремленням від батьківської сім'ї, формуванням більш складних соціальних, емоційних навичок та світоглядної позиції.

1.3. Теоретичний аналіз психологічних концепцій вибору професії

В психології феномен вибору професії досліджується в рамках професійного самовизначення. О.І.Вітківська розглядає професійне самовизначення як вибір людиною напрямку і змісту свого подальшого розвитку, сфери і засобів реалізації індивідуальних якостей і здібностей, соціального середовища для втілення своєї життєвої мети і моральних цінностей [7]. Є.І.Головаха наголошує, що професійний вибір – це рішення з урахуванням ближньої життєвої перспективи, а професійне самовизначення – це рішення, що стосується глобальної життєвої стратегії [26]. В.Т.Лозовецька розглядає професійне самовизначення як пролонгований дискретний процес, який триває впродовж всього трудового життя людини і передбачає неодноразове прийняття рішення щодо професії (підвищення кваліфікації, перепідготовку, зміну професії тощо) [27]. Таким чином, в аналізі цього явища ми будемо керуватися підходами до професійного самовизначення.

Дослідження цієї проблеми розглядається багатьма підходами, які по-різному трактують і розкривають сутність цього процесу. До представників вітчизняної та української площини дослідження професійного самовизначення належать Л.І.Божович, Ж.П.Вірна, Є.О.Клімов, О.М.Кокун, Г.С.Костюк, Р.В.Павелків, К.К.Платонов, В.В.Синявський та інші.

Детальний аналіз психологічної концепції професійного становлення за Є.О.Клімовим [17] дозволяє виділити 10 стадій:

1. Стадія передгри триває від народження до трьох років. На цій стадії дитина засвоює основні функції сприймання, рухів, мовлення і найпростіші правила поведінки, які стають основою для подальшого її розвитку і залучення до трудової діяльності.

2. Стадія гри триває від трьох до восьми років. На цій стадії дитина засвоює основні сенси людської діяльності та знайомиться з основними професіями. Гра у цей період виступає своєрідною працею, оскільки під час гри дитина розвиває навички та знання, які допоможуть їй у майбутньому.

3. Стадія оволодіння навчальною діяльністю триває від восьми до дванадцяти років і супроводжується інтенсивним розвитком самоконтролю, самоаналізу та здатності планувати власну діяльність. Під час цієї стадії дитина вивчає та вдосконалює навички, необхідні для успішного навчання, такі як планування часу, управління власними емоціями та бажаннями, аналіз своїх успіхів та невдач тощо. Оволодіння цими навичками допомагає дитині ефективно виконувати домашні завдання та готуватися до подальшої трудової діяльності.

4. Стадія оптації триває від дванадцяти до вісімнадцяти років. Тоді молоді люди готуються до життя та праці, свідомо та відповідально планують свій професійний шлях. На цій стадії відбувається професійне самовизначення, і людина робить вибір щодо своєї майбутньої професії.

Важливо зазначити, що людина будь-якого віку може опинитися на цій стадії і звідси продовжити професійний цикл. Наприклад, доросла людина перебуває у стані безробіття та шукає новий професійний шлях.

5. Стадія адепта – це етап професійної підготовки, яку проходять більшість випускників загальноосвітніх закладів. На цьому етапі люди отримують практичні навички та знання, необхідні для їхньої подальшої професійної діяльності, інтегруються у професійну групу та засвоюють культуру професійної спільноти.

6. Стадія адаптанта — це етап входження в професійну діяльність після завершення професійного навчання, який може тривати від кількох

місяців до дількох років. На цьому етапі люди знайомляться з робочим колективом, вчаться виконувати професійні обов'язки, вирішувати проблеми, що виникають у процесі роботи, і адаптуватися до нових умов.

7. Стадія інтернала – це етап входження людини в професію в якості повноцінного фахівця, який відчуває себе частиною професійної спільноти і є активним учасником її життя та розвитку. Це період, коли людина успішно виконує свої професійні обов'язки та може ділитись своїм досвідом з іншими колегами.

8. Стадія майстра – це етап, на якому прослідковується високий рівень професійної майстерності фахівця. На цьому етапі людина є визнаним експертом в своїй галузі і може надавати консультації іншим фахівцям.

9. Стадія авторитету — досягнення працівником найвищого рівня професійної майстерності, коли він є прикладом для інших працівників і має великий авторитет в своїй професії. При цьому, не кожен здатен досягти цієї стадії.

10. Стадія наставника – найвищий рівень діяльності, за якого спеціаліст не лише передає свій досвід, але й надихає та мотивує інших до досягнення високих результатів [17].

Отже, вибір професії – це складний, тривалий та багатоаспектний процес. Він стає найбільш актуальним на стадії оптації, тобто на початку ранньої зрілості. Проте, термін «оптант», як вже було зазначено, вказує не на вік людини, а на ситуацію вибору професії. Хтось може ще до закінчення загальноосвітнього закладу остаточно визначитися у майбутній професії, а до когось зрілість професійного вибору приходить в 35 років. Саме тому неможливо встановити точні вікові межі професійного самовизначення.

Говорячи про професійний вибір, Є.О.Клімов виділив 8 «кутів» ситуації вибору професії, під якими він розуміє основні фактори, що детермінують цей вибір. Ці «кути» представлені позицією старших членів родини, позицією однолітків, позицією шкільного педагогічного колективу (вчителі, класні керівники), особистими професійним і життєвими плани,

здібностями, рівнем домагання на суспільне визнання, інформованістю щодо тієї чи іншої професійної діяльності та схильностями [17].

Отже, концепція професійного становлення Є.О.Клімова дає змогу зрозуміти, що професійний вибір – це не одномоментний акт прийняття рішення. Крім того, він залежить від багатьох факторів. Стадія оптації є важливим кроком у формуванні професійної ідентичності та може значно впливати на результативність подальших етапів професійного становлення.

Розглядаючи традицію зарубіжних вчених, варто звернутися до аналізу західних кар'єрних теорій, які розподілені на п'ять груп за О.С.Шатіловою [63]:

1. Змістовні теорії: теорія рис і факторів Ф.Парсонса; теорія професійного вибору Дж.Голланда, психодинамічна теорія Е.Бордіна, ціннісна теорія Д.Брауна, теорія професійної адаптації Р.Девіса і Л.Лофквіста, п'ятифакторна теорія Р.Мак-Крея та О.Джона. У загальному ці теорії зосереджуються на певних особистісних особливостях людини, таких як індивідуальні особливості, інтереси, цінності та схильності. Згідно з цим підходом, вибір кар'єри можна передбачити через аналіз особистісних особливостей.

2. Процесуальні теорії: теорія компромісу з реальністю Е.Гінзберга, теорія професійного розвитку Д.Сьюпера, теорія компромісу і звуження альтернатив Л.Готфредсона, індивідуалістична перспектива Д.Тідемана і А.Міллер-Тідемана. Ці теорії роблять акцент на сам процес формування кар'єри, досліджуючи те, як люди приймають рішення про свою кар'єру, і виокремлюючи зміни на різних вікових етапах.

3. Змістовно-процесуальні теорії: кар'єрна теорія Дж.Крумбольца, теорія випадковостей Дж.Крумбольца, соціально-когнітивна кар'єрна теорія Р.Лента та С.Брауна, когнітивна інформаційно-процесуальна модель Г.Пітерсона, Дж.Сампсона, Дж.Ленза і Р.Рєардона, контекстуальний підхід із акцентом на особистісному розвитку Ф.Вондрачека, Р.Лернера і Дж.Шуленберга, теорія Е.Роу. Змістовно-процесуальні теорії намагаються

об'єднати групу змістовних і групу процесуальних теорій, одночасно вивчаючи кар'єрні фактори та їх зміни протягом життя людини.

4. Теорії широкого пояснення: кар'єрний розвиток жінок, кар'єра з фокусом на расових та етнічних групах, кар'єра сексуальних меншин, соціологічні або ситуативні кар'єрні теорії М.Джонсона і Дж.Мортімера, Б.Рескіна і Д.Б'єлбі. Об'єктом дослідження теорій широкого пояснення є кар'єрний розвиток окремих груп людей, в залежності від їх статі, раси, етносу, сексуальної орієнтації тощо.

5. Конструктивістські теорії кар'єри: системна теорія В.Паттона і М.Макмена, теорія конструювання кар'єри М.Савікаса, теорія хаосу в кар'єрі Р.Прайора і Д.Брайта, екологічний підхід до кар'єри Коніна і Кука, наративний підхід до кар'єри, реляційний/культурний підхід до кар'єри Д.Блюстейна. Ця група сконцентрована на вивченні конструктів кар'єри [63].

Для детальнішого огляду ми обрали теорію професійного розвитку Д.Сьюпера. Згідно з якою, професійне самовизначення – це багатоаспектний і багатоступеневий процес, за яким люди проходять через п'ять стадій у процесі розвитку кар'єри [23, с. 94-95]:

1. Стадія росту (від народження до 14 років). Розвиток Я-концепції починається в дитинстві, коли діти граючись, експериментують з різними ролями та заняттями, таким чином з'ясовуючи свої інтереси та потенційні здібності. Ці інтереси можуть впливати на вибір професії в майбутньому. Дитина формує свою Я-концепцію шляхом ідентифікації себе зі значущими дорослими, зокрема з батьками, родичами та знайомими, які займаються певними видами діяльності.

2. Стадія дослідження (від 15 до 24 років). У цей період молоді люди зосереджуються на вивченні своїх потреб, інтересів, здібностей, цінностей та можливостей, щоб знайти своє місце в житті. Засновуючись на результаті самоаналізу, вони обирають професію та починають вивчати її. На цій стадії молоді люди розглядають різні професійні ролі, спираючись на свої реальні можливості в цих сферах діяльності.

3. Стадія зміцнення кар'єри (від 25 до 44 років). Це етап, на якому працівники мають за мету знайти стабільне місце в обраній професійній галузі. Починаючи свою кар'єру, вони можуть змінювати місце роботи і навіть спеціальність. У другій половині ж цієї стадії їхній головний пріоритет – це забезпечення стійкої особистісної позиції в обраній професії.

4. Стадія збереження досягнутого (від 45 до 64 років). Працівники зосереджуються на збереженні своїх професійних досягнень та становища, яких вони встигли вже досягти. Вони можуть робити акцент на збільшенні свого досвіду та менторства молодших працівників, або ж на здобутті нових знань і навичок, щоб зберегти свою конкурентоспроможність на ринку праці.

5. Стадія спаду (після 65 років). Це період, коли фізичні і розумові можливості людини зменшуються, тому змінюється характер її діяльності. Вона намагається адаптувати свою роботу до своїх змінених можливостей. Однак, в кінці кінців, її трудова діяльність припиняється.

Д.Сьюпер наголошував, що рух через ці п'ять етапів може бути гнучким, оскільки можливе повторення певних етапів протягом різних періодів життя [23, с. 94-95].

Період професійного вибору припадає на етап дослідження, який охоплює ранню зрілість. Вибір суб'єктом професії можливий за умови, коли вимоги професії відповідають його Я-концепції. Д.Сьюпер наголошує, що у процесі професійного вибору необхідно враховувати наступні складові: свій образ «Я», який регулює інтеграцію, диференціацію та організацію професійної кар'єри; інтелект, який включає загальні здібності та здібність до навчання; спеціальні здібності; інтереси, які проявляються у пошуку та бажанні займатись певними видами діяльності; цінності; ставлення до праці та професії; потреби; особистісні риси; професійну зрілість [23, с. 93].

На наш погляд, концепція Є.О.Клімова та концепція Д.Сьюпера мають спільні риси: обидві теорії розглядають проблему професійного становлення як складний та динамічний процес, що включає ряд стадій. До речі, між деякими можна провести паралель, зокрема перші три стадії у теорії Клімова

відповідають стадії росту за Сьюпером, стадія оптації – стадії дослідження, стадія адепта – стадії зміцнення кар'єри. Вибір професії стає актуальним на етапі ранньої зрілості. Також обидві концепції стверджують, що процес вибору професії передбачає самоаналіз особистості, зокрема її інтересів, здібностей, цінностей та інших психологічних характеристик. Однак, Сьюпер зазначив лише внутрішні фактори, які впливають на вибір професії, а Клімов виділив ще вплив зовнішніх факторів, таких як позиція родини, друзів, вчителів та проінформованість про ті чи інші види професії.

Отже, різноманітність концепцій свідчить про складність та багатоплановість процесу професійного самовизначення. Він включає в себе декілька стадій, серед яких визначальну роль відіграє стадія оптанта, на якій людина формує реалістичну життєву перспективу. При виборі професії людина має враховувати свої індивідуальні особливості, здібності, схильності, потреби тощо. Однак, на вибір професії вплив мають як внутрішні (психологічні), так і зовнішні (соціальні) фактори.

Висновки до першого розділу

Вибір професії є важливим стратегічним рішенням у житті кожної людини, оскільки виступає початком професійного самовизначення. Традиційно проблема вибору професії вперше постає саме перед старшокласниками, оскільки вони закінчують загальноосвітній навчальний заклад і мають визначитися із напрямом свого подальшого життя. Однак, дана проблема стосується і інших соціальних груп, наприклад безробітних, незадоволених своєю професією людей тощо.

В психологічній парадигмі професійний вибір – це комплексна проблема, яка залежить від багатьох соціально-психологічних чинників, таких як інтереси, здібності, нахили, сімейний вплив, культурні стереотипи, освітні можливості, матеріальний стан опантанта тощо. Цей процес потребує ретельного аналізу особистісних характеристик та можливостей, співвідношення їх з вимогами обраної професії та урахування перспектив розвитку у цій професії. Профорієнтація може допомогти опантанту в здійсненні усвідомленого вибору професії.

У сучасному світі існує величезна кількість професій і спеціальностей. Однією з найбільш затребуваних є професія практичного психолога. Зараз у суспільстві спостерігається стрімке зростання психологічних проблем: зростає рівень стресу, тривоги, депресії та кількість міжособистісних конфліктів. Професійна задача психологів – допомогти людям подолати ці труднощі. Для успішної роботи психолог повинен бути компетентним у різних напрямках психології та зрілою особистістю.

У цій професії важливо бути відкритим до нового, здатним до взаємодії з людьми, вміти слухати та співчувати, бути емоційно стабільним, вміти аналізувати ситуації та прагнути до саморозвитку.

Рефлексія є важливим елементом професійного та особистісного розвитку психолога. Свідоме вивчення власних емоцій, думок, переживань та поведінкових тенденцій допомагає психологу зрозуміти себе краще. Це в

свою чергу допомагає покращити якість психологічної допомоги, яку він надає.

Теоретичний аналіз досліджень мотиваційної сфери психологів показав, що мотивація більшості майбутніх фахівців є внутрішньою. Зокрема, основними мотивами вибору професії психолога є бажання допомагати людям, розвивати свою особистість і пізнавати себе та інших.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ ПСИХОЛОГА

2.1. Організаційно-змістові аспекти дослідження

Для повного розкриття проблеми соціально-психологічних чинників вибору професії психолога важливим фактором є дослідницька частина цього питання. Загалом дослідження проводилося у три етапи.

Перший етап полягав у підготовці та проведенні комплексного аналізу теоретичних джерел. Були опрацьовані наукові праці та емпіричні дослідження українських, вітчизняних та зарубіжних вчених, які досліджували професійне становлення, а також визначені основні положення дослідження. До них належать постановка проблеми вибору професії, характеристика спеціальності «практичний психолог» та сучасного студентства, аналіз психологічних концепцій вибору професії.

Другий етап передбачав розробку діагностичної програми щодо визначення соціально-психологічних чинників вибору професії психолога та проведення емпіричного дослідження. Було застосовано дві методики: методика «Мотиви вибору професії» Р.В.Овчарової, в модифікації та адаптації М.М.Мищишин, та анкета «Вибір професії» В.Г.Кириленко. Дослідження проводилося на базі Київського національного лінгвістичного університету серед студентів I-V курсів, що навчаються за спеціальністю «Психологія». Загальна кількість респондентів склала 47 осіб.

На третьому етапі аналізувалися та узагальнювалися отримані дані. У дослідженні були використані такі критерії статистичної обробки даних: частотний аналіз, критерій Колмогорова-Смірнова, критерій Краскела-Уолліса, а також частотно-смісловий аналіз і якісний аналіз отриманих результатів.

Частотний аналіз – це метод, який використовується для визначення частоти виявлення певних явищ, ознак, феноменів або реакцій.

Критерій Колмогорова-Смірнова – це статистичний критерій, який

використовується для перевірки нормальності розподілу [18, с. 113].

Критерій Краскела-Уолліса – це непараметричний критерій, який застосовується для оцінки відмінностей за показниками певної ознаки між трьома або більше незалежними вибірками.

Частотно-смісловий аналіз – процедура, що передбачає виділення смислових категорій, що характеризують висловлювання більшості респондентів і підрахунок частоти їх використання.

Якісний аналіз – це опис та інтерпретація отриманих результатів на основі теоретичних умовиводів, узагальнень та логічного висновку.

Усі етапи кваліфікаційної роботи були присвячені розробці, організації та проведенню емпіричного дослідження з метою перевірки наукового припущення. Було зібрано достатню кількість якісної інформації для визначення комплексної характеристики факторів, які впливали на вибір професії психолога респондентами.

2.1.1 Характеристика вибірки досліджуваних

Емпірична частина нашого дослідження щодо визначення соціально-психологічних чинників вибору професії психолога проводилася на базі кафедри психології і туризму факультету туризму, бізнесу і психології Київського національного лінгвістичного університету серед студентів усіх курсів денної форми навчання спеціальності «Психологія».

В дослідженні взяли участь 47 студентів, з них 91% – жіночої статі і 9% – чоловічої статі (рис. 2.1) віком від 17 до 38 років (рис. 2.2).

Отримані дані вказують на те, що серед студентів, які взяли участь у емпіричному дослідженні, відсоток жіночої статі (91%), які обрали професію психолога є вищим, як порівняти з відсотком чоловічої статі (9%). Ці показники відображають загальну тенденцію: жінки частіше обирають професію психолога. Дослідження М.М.Мищишиної (2011-2015 рр.) [31] та Н.О.Мосол (2004-2007 рр.) [33] це підтверджують.

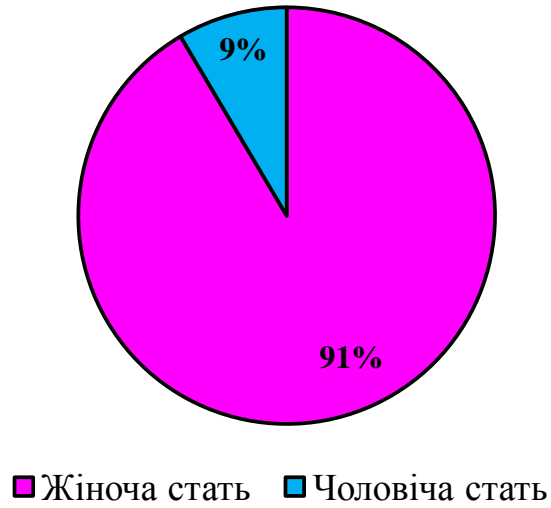

Рис. 2.1 Характеристика респондентів у відповідності до статі

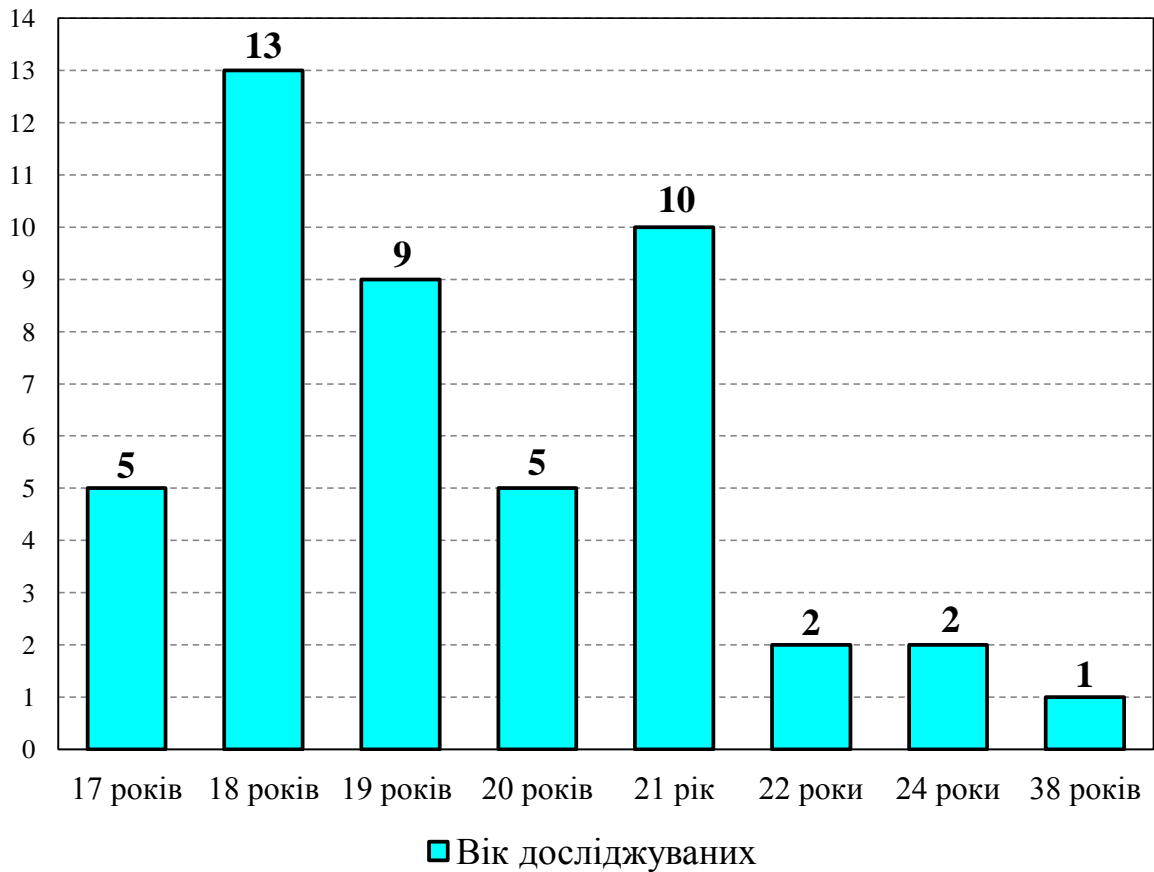

Рис. 2.2 Характеристика респондентів у відповідності до віку

Найбільшу частину вибірки складають студенти 4-го (32%) та 1-го (28%) курсів, першого бакалаврського рівня (рис. 2.3).

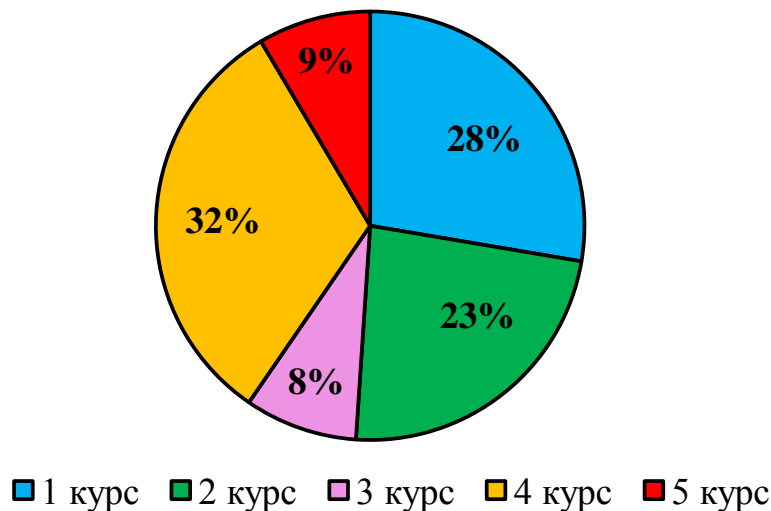

Рис. 2.3 Характеристика респондентів у відповідності до курсу навчання

Загальний стан здоров'я респондентів може бути оцінений як здоровий (81%), хоча у деяких (19%) наявні хронічні захворювання (рис. 2.4).

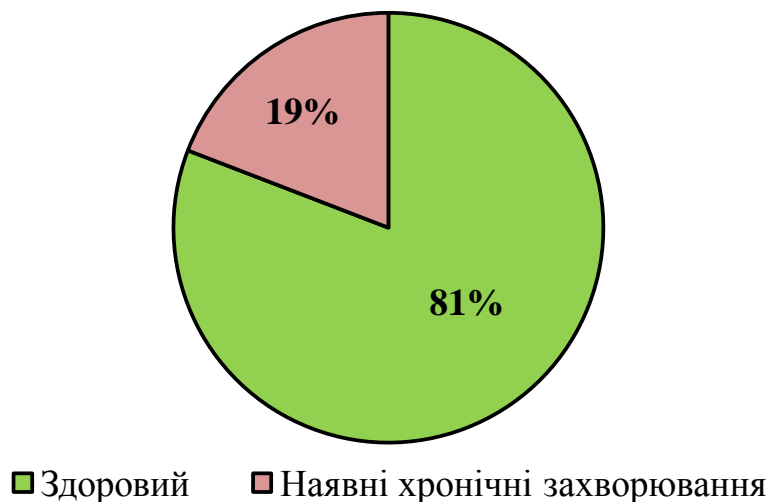

Рис. 2.4 Характеристика респондентів у відповідності до стану здоров'я

Перед проведенням основного етапу дослідження, учасники надавали про себе додаткову загальну інформацію на основі авторської анкети, сформованої за допомогою сучасних технологій Google Forms. Мета анкетування – створення соціального паспорту респондентів. Питання анкети стосувалися визначення соціального статусу досліджуваних: статі, віку, стану здоров'я та курсу, на якому навчається респондент.

2.1.2 Методи і процедури дослідження

Відповідно до поставленої мети і завдань в емпіричній частині даного дослідження було застосовано наступні методики: методика «Мотиви вибору професії» Р.В.Овчарової, в модифікації та адаптації М.М.Мицишин [31, с. 227]; анкета «Вибір професії», розроблена В.Г.Кириленко [61, с. 5-6].

Опитування респондентів за цими двома методиками проводилося дистанційно за допомогою сучасних технологій Google Forms (посилання на електронні анкети: <https://forms.gle/dSxuvCrdDBsrHtB88>).

Форма проведення дослідження – індивідуальна.

Вибір методик базувався на тому, щоб анкетування не забирало багато часу, але при цьому розкривало усі важливі аспекти питання вибору професії психолога.

Методика «Мотиви вибору професії» Р.В.Овчарової дає змогу визначити два домінуючі серед чотирьох типів мотивації у професійному виборі (внутрішні індивідуально-значимі мотиви або внутрішні соціально-значимі мотиви; зовнішні позитивні мотиви або зовнішні негативні мотиви).

На думку Р.В.Овчарової, суспільна значимість професії, її престиж, фінансова сторона, можливість кар'єрного росту і багато інших факторів скеровують професійний вибір людини. А розуміння причин вибору тієї чи іншої професії забезпечує передбачення успішності її оволодіння, ставлення людини до трудових обов'язків, стійкості інтересу до обраної професії тощо. Овчарова виділяє 2 види мотивів: внутрішні та зовнішні, які в свою чергу поділяються відповідно на внутрішні індивідуально-значимі мотиви та внутрішні соціально-значимі мотиви, зовнішні позитивні мотиви та зовнішні негативні мотиви [34, с. 280-281].

Даний опитувальник містить 20 тверджень, що описують аспекти, які є універсальними для будь-якої професії (див. додаток А). Досліджуваному необхідно оцінити міру впливу кожного фактора на його вибір професії. Кожне твердження оцінюється за п'ятибальною шкалою:

- 5 балів – дуже сильно вплинуло;
- 4 бали – сильно вплинуло;
- 3 бали – посередньо вплинуло;
- 2 бали – слабо вплинуло;
- 1 бал – ніяк не вплинуло [34].

При обробці результатів підраховується сума оцінок за кожним видом мотиву відповідно до ключа:

➤ Внутрішні індивідуально-значимі мотиви характеризуються твердженнями: 1, 5, 8, 15, 20.

➤ Внутрішні соціально-значимі мотиви характеризуються твердженнями: 3, 7, 12, 14, 17.

➤ Зовнішні позитивні мотиви характеризуються твердженнями: 4, 9, 10, 16, 19.

➤ Зовнішні негативні мотиви характеризуються твердженнями: 2, 6, 11, 13, 18.

Максимальна сума балів свідчить про переважання певного типу внутрішньої та зовнішньої мотивації [34].

Р.В.Овчарова стверджує, що домінування саме внутрішніх мотивів і зовнішнього позитивного мотиву найефективніше при виборі професії з точки зору задоволеності професійною діяльністю та її продуктивності. У той час як перевага зовнішнього негативного мотиву вказує на нижчий рівень професійної спрямованості [34, с. 281].

Для зручності аналізу даних, отриманих в результаті методики «Мотиви вибору професії» Р.В.Овчарової, була створена таблиця з описом мотивів професійного вибору (таблиця 2.1). У представленій таблиці перший стовпчик відображає види мотивів вибору професії (внутрішні та зовнішні), другий – підвиди мотивів (внутрішні індивідуально-значимі, внутрішні соціально-значимі, зовнішні позитивні та зовнішні негативні мотиви). А третій стовпчик містить характеристику кожного підвиду мотивів.

Таблиця 2.1

Типологія мотивів професійного вибору (за Р.В.Овчаровою) та їх характеристика

Види мотивів	Підвид мотивів	Характеристика
Внутрішні мотиви вибору професії	Внутрішні індивідуально-значимі мотиви	Фактори, на основі яких людина працює із задоволенням, і головне, без зовнішнього тиску. Сюди належать: особистісна значимість професії, почуття задоволення процесом та результатом виконаної роботи, можливість прояву внутрішнього потенціалу [33].
	Внутрішні соціально-значимі мотиви	Фактори, до яких належать: суспільна значимість професії, можливість прояву творчості, можливість спілкування, можливість керування (у контексті делегування операцій та здійснення контролю за виконанням процесів, задоволення почуття власної важливості) [33].
Зовнішні мотиви вибору професії	Зовнішні позитивні мотиви	Стимули, задля яких людина вважає за потрібне докласти своїх зусиль для досягнення результату. Вони позитивно впливають на її становище. Сюди належать: матеріальне стимулювання (зарплатня, додаткова винагорода), кар'єрне зростання, схвалення колективу, прагнення до престижу [33].
	Зовнішні негативні мотиви	Стимули, які мають деструктивний вплив на становище людини. Сюди належать: вплив за допомогою цілеспрямованого тиску, жорстких покарань, неконструктивної критики, засудження та інших санкцій негативного характеру [33].

Анкета «Вибір професії» (автор В.Г.Кириленко) надає можливість визначити основні психологічні характеристики професійної стратегії особистості, фактори, що впливають на її формування та ступінь усвідомленості професійного вибору [61].

Анкета складається з 5 блоків (див. додаток Б): перший блок дозволяє визначити фактори, що вплинули на вибір професії. Другий блок дозволяє проаналізувати фактори, які свідчать про важливість професії для людини. Третій блок дозволяє оцінити фактори, які впливають на місце працевлаштування. Четвертий блок дозволяє оцінити знання досліджуваного про подальший професійний розвиток. П'ятий блок дозволяє проаналізувати

наміри щодо професійного майбутнього досліджуваного і його готовності змінити професію [61].

Досліджуваному необхідно оцінити фактори кожного блоку за семибальною шкалою, де 1 бал – майже не вплинули, а 7 балів – мали вирішальне значення. Після деяких блоків респондент може також внести власну розгорнуту відповідь [61].

Аналіз отриманих результатів представлено в наступних параграфах кваліфікаційної роботи.

2.2. Аналіз результатів дослідження соціально-психологічних чинників вибору професії психолога

У якості математико-статистичного інструменту обробки даних, отриманих за методикою «Мотиви вибору професії» Р.В.Овчарової, нами був обраний аналіз описових статистик.

Результати аналізу описових статистик занесені у таблицю 2.2.

Таблиця 2.2

Статистика					
		Внутрішні індивідуально-значимі мотиви	Внутрішні соціально-значимі мотиви	Зовнішні позитивні мотиви	Зовнішні негативні мотиви
N	Валидные	47	47	47	47
	Пропущенные	0	0	0	0
Минимум		10	7	8	6
Максимум		25	25	22	18
Сумма		909	819	703	513

Як бачимо з таблиці 2.2, у внутрішній мотивації домінуючими виступають внутрішні індивідуально-значимі мотиви (сума оцінок = 909), а у зовнішній – зовнішні позитивні мотиви (сума оцінок = 703). Така комбінація мотивів є найбільш результативною з точки зору задоволеності професією та продуктивності професійної діяльності.

Проте загальний аналіз даних показує, що для студентів-психологів даної вибірки більш важливими є внутрішні індивідуально-значимі (сума оцінок = 909) та внутрішні соціально-значимі мотиви (сума оцінок = 819), тоді як зовнішні позитивні (сума оцінок = 703) та зовнішні негативні мотиви (сума оцінок = 513) є менш вагомими, але вони також впливають на професійний вибір досліджуваної вибірки.

Внутрішні індивідуально-значимі мотиви вказують на те, що вибір професії психолога даною вибіркою базувався, в першу чергу, на особистій значимості професії для респондентів, бажанні прояву внутрішнього потенціалу та отриманні почуття задоволення від професійної діяльності. А під внутрішніми соціально-значими мотивами вибору професії психолога розуміється суспільна значимість цієї професії та можливість спілкування.

Зовнішні позитивні мотиви включають матеріальне стимулювання (зарплатня, додаткова винагорода), кар'єрне зростання, схвалення колективу та прагнення до престижу. Зовнішні негативні мотиви охоплюють стимули, які мають деструктивний вплив на становище людини, як от цілеспрямований тиск, жорсткі покарання, неконструктивна критика, засудження та інші негативні санкції.

Загальна сума оцінок по кожному фактору (див. додаток В) показує, що для даної вибірки переважаючими факторами вибору професії психолога є внутрішні мотиви, які представлені можливістю використовувати професійні вміння поза роботою (сума оцінок = 205), можливістю приносити користь людям (сума оцінок = 204), відповідністю професії здібностям (сума оцінок = 198) і можливістю розумового та фізичного розвитку (сума оцінок = 197). А вибір друзів (сума оцінок = 59), схвалення батьків (сума оцінок = 80), переїзд на нове місце проживання (сума оцінок = 84), близькість до улюбленого шкільного предмету (сума оцінок = 106) не мають такого значного впливу на рішення респондентів щодо професійного шляху.

Цей аналіз підкреслює, що для досліджуваних студентів-психологів внутрішні індивідуально-значимі та внутрішні соціально-значимі мотиви

мають більшу вагу при виборі професії, що свідчить про їхню внутрішню мотивацію та значимість особистісних і суспільних аспектів.

Для більш детального аналізу, учасники дослідження були поділені на групи за показником «Курс навчання».

Даний розподіл дозволив провести статистичний аналіз між усіма п'ятьма курсами за допомогою непараметричного критерію Краскела-Уолліса для порівняння показників внутрішніх індивідуально-значимих мотивів та зовнішніх позитивних мотивів.

Результати аналізу показників внутрішніх індивідуально-значимих мотивів між п'ятьма курсами занесені у таблиці 2.3 та 2.4. Середні ранги студентів п'яти курсів за внутрішніми індивідуально-значимими мотивами дещо відрізняються. Середні ранги другого (30,59) та четвертого (23,50) курсів вищі, ніж у інших курсів. Однак рівень асимптотичної значущості ($p=0,428$) вказує на те, що немає статистично значущих відмінностей між курсами за показниками внутрішніх індивідуально-значимих мотивів.

Таблиця 2.3

Ранги			
	Курс	N	Средний ранг
Внутрішні індивідуально-значимі мотиви	1 курс, перший бакалаврський рівень	13	21,81
	2 курс, перший бакалаврський рівень	11	30,59
	3 курс, перший бакалаврський рівень	4	18,63
	4 курс, перший бакалаврський рівень	15	23,50
	1 курс, другий магістерський рівень	4	20,25
	Всього	47	

Таблиця 2.4

Статистические критерии ^{a,b}	
	Внутрішні індивідуально-значимі мотиви
Хі-квадрат	3,843
ст.св.	4
Асимптотическая значимость	,428

a. Критерий Краскела-Уоллиса

b. Группирующая переменная: Курс

Результати аналізу показників зовнішніх позитивних мотивів між п'ятьма курсами занесені у таблиці 2.5 та 2.6. Середні ранги за зовнішніми позитивними мотивами дещо відрізняються. Середні ранги першого (26,58), третього (27,63) та четвертого курсів (26,67) вищі, ніж у інших. Однак рівень асимптотичної значущості ($p=0,265$) вказує на те, що немає статистично значущих відмінностей між курсами за показниками зовнішніх позитивних мотивів.

Таблиця 2.5

Ранги			
	Курс	N	Средний ранг
Зовнішні позитивні мотиви	1 курс, перший бакалаврський рівень	13	26,58
	2 курс, перший бакалаврський рівень	11	20,41
	3 курс, перший бакалаврський рівень	4	27,63
	4 курс, перший бакалаврський рівень	15	26,67
	1 курс, другий магістерський рівень	4	11,88
	Всього	47	

Таблиця 2.6

Статистические критерии ^{a,b}	
	Зовнішні позитивні мотиви
Хи-квадрат	5,226
ст.св.	4
Асимптотическая значимость	,265

a. Критерий Краскела-Уоллиса

b. Группирующая переменная: Курс

Таким чином, студенти усіх п'яти курсів мають приблизно однакові показники за внутрішніми індивідуально-значимими та зовнішніми позитивними мотивами. Це може свідчити про те, що студенти, які почали здобувати психологічну освіту у різні роки, мають подібні мотиви вибору професії психолога. На основі цього результату можна зробити припущення про збереження сталості мотивів вибору професії психолога у досліджуваній вибірці.

У якості математико-статистичного інструменту обробки даних,

отриманих за анкету «Вибір професії» В.Г.Кириленко, нами був обраний аналіз описових статистик.

До деяких блоків додавалося також відкрите питання. Обробка розгорнутих відповідей респондентів проводилася за допомогою процедури частотно-смыслового аналізу.

Аналіз відповідей першого блоку «Щоб визначитись зі своєю професією, я...» представлений у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Блок	Фактори	Сума оцінок
«Щоб визначитись зі своєю професією, я...»	1. Вивчив ринок професій	139
	2. Проконсультувався з друзями	85
	3. Пройшов профдіагностику у шкільного психолога	95
	4. Обрав професію своїх батьків	53
	5. Обрав «модну» професію	85
	6. Покладався на думку оточуючих	84
	7. Ознайомився з пропозиціями на ринку праці	140
	8. Обрав професію, яка задовольнить мої фінансові потреби	193
	9. Обрав професію, за якою зможу знайти місце роботи	192
	10. Перш ніж поступити у ЗВО, я працював	87
	11. Обирав не професію, а освіту	160
	12. Обрав професію випадково	68

З таблиці видно, що ключовими факторами у визначенні професії психолога виступають можливість задовольнити фінансові потреби (сума оцінок = 193), знайти місце роботи (сума оцінок = 192), вибір не професії, а освіти (сума оцінок = 160), вивчення ринку праці (сума оцінок = 140) і ринку професій (сума оцінок = 139). Однак не можна упустити такий важливий момент: весь цей блок представлений лише зовнішніми мотивами. Проте ці відповіді ще раз підтверджують, що зовнішні мотиви також впливають на вибір професії. Крім того, ці результати також вказують на те, що вибір респондентів засновувався на реалістичному оцінюванні перспектив професії психолога на ринку праці. Даний факт підкреслює нестабільність ситуації в Україні, через яку вибір професії може бути продиктований першочергово

необхідністю забезпечити себе та свою родину.

Однак, ці фактори не єдині, а для того, щоб побачити повну картину потрібно проаналізувати усі наступні блоки анкети.

До цього блоку додавалося також відкрите питання «Які інші чинники вплинули на Ваш вибір професії психолога?», виділені категорії чинників представлені на рис. 2.5.

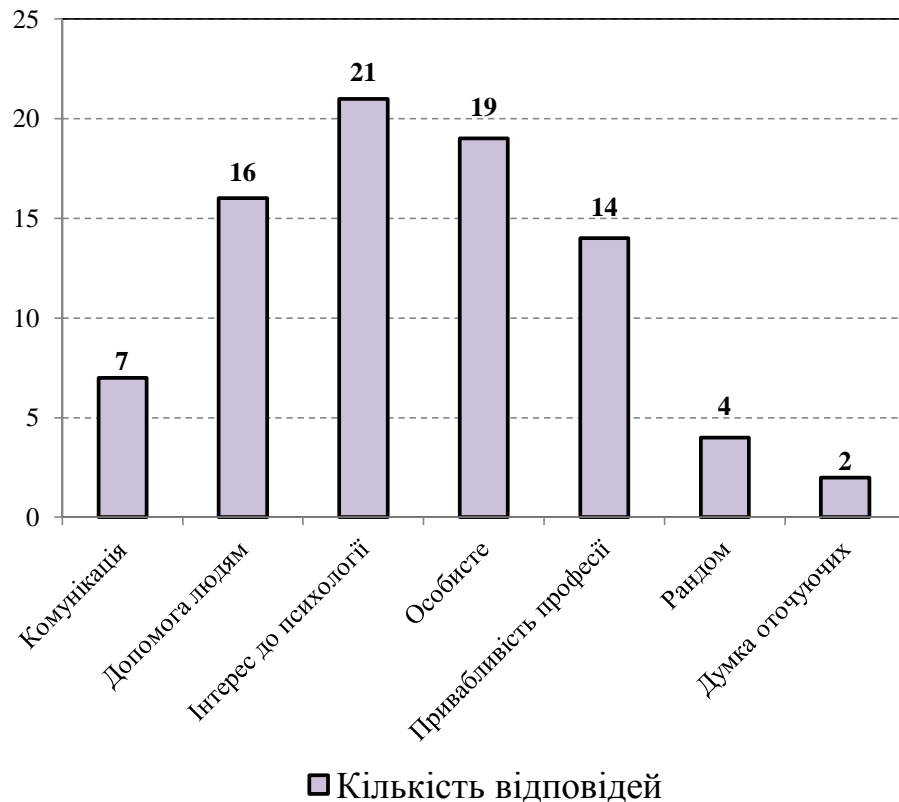

Рис. 2.5 Інші чинники, що вплинули на вибір професії психолога

Найбільша кількість відповідей належить до таких категорій:

— Категорія «Інтерес до психології» ($n_{\text{від.}} = 21$) розуміється як бажання вивчати психологію та досліджувати людську поведінку, мислення та емоції. Відповіді респондентів: «мене завжди цікавила психологія», «мені дуже цікаво було зрозуміти як працює психіка», «завжди подобалося зрозуміти інших, поратися в їхніх думках, вивчати їх».

— Категорія «Особисте» ($n_{\text{від.}} = 19$) характеризується бажанням розвивати свою особистість та здібності у психології, прагненням вирішити

власні проблеми. До цієї категорії можна віднести такі відповіді респондентів: «хотіла зрозуміти себе», «хотілось знайти порозуміння із собою», «проявлялися здібності та нахили до цієї справи», «наявність особистої внутрішньої проблеми», «природні схильності», «власні рішення і роздуми».

— Категорія «Допомога іншим» ($n_{\text{від.}} = 16$) відображає мотивацію досліджуваних допомагати іншим людям. Приклади відповідей респондентів: «хочу допомагати людям», «користь для суспільства», «можливість допомагати людям», «бажання працювати з глухими людьми», «бажання покращити майбутнє».

Загалом, більшість відповідей свідчать про те, що вибір респондентами професії психолога базувався на особистій зацікавленості в професії психолога, бажанні самореалізації, прагненні знайти шляхи розв'язання власних проблем та бажанні допомагати людям. Тобто, у виборі професії психолога домінуючу роль відіграють внутрішні мотиви. На щастя, випадковість вибору ($n_{\text{від.}} = 4$) та думка оточуючих ($n_{\text{від.}} = 2$) не мають значного впливу на вибір професії психолога для даної вибірки.

Відповіді, отримані на питання другого блоку «В моїй професії для мене найважливіше...», представлені у таблиці 2.8. Для респондентів найбільш важливими факторами у професії психолога є перспектива розвитку та самовдосконалення (сума оцінок = 299), отримання емоційного задоволення від самої діяльності (сума оцінок = 295), розкриття та розвиток власних здібностей (сума оцінок = 285) і допомога іншим (сума оцінок = 282). Натомість, фінансове забезпечення (сума оцінок = 216) та престиж професії психолога (сума оцінок = 178) мають найнижчі пріоритети, порівнюючи з іншими факторами. Такі результати свідчать про те, що для більшості респондентів самореалізація та суспільна користь важливіші, ніж матеріальна вигода та зовнішні маркери успіху.

Таблиця 2.8

Блок	Фактори	Сума оцінок
«В моїй професії для мене найважливіше...»	1. Фінансове забезпечення	216
	2. Престиж	178
	3. Можливість здійснювати різні види робіт	245
	4. Отримання емоційного задоволення від самої діяльності	295
	5. Допомогати іншим	282
	6. Бути у вирію подій	230
	7. Цікаві знайомства	244
	8. Моя професія розкриває і розвиває мої здібності	285
	9. Є перспективи розвитку та самовдосконалення	299

На відкрите питання «Які інші фактори є важливими для Вас у Вашій професії?» були отримані результати, представлені на рис. 2.6.

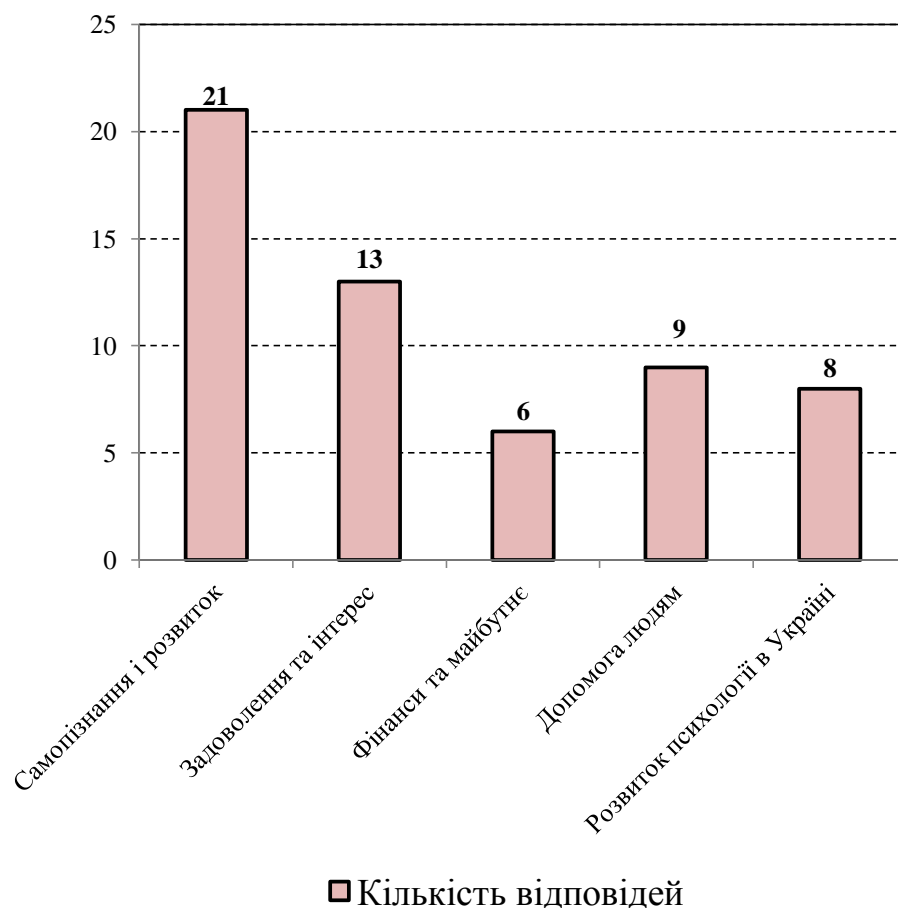

Рис. 2.6 Інші важливі фактори у професії психолога

Найбільша кількість відповідей щодо інших важливих факторів у професії психолога належить до таких категорій:

— Категорія «Самопізнання та розвиток» ($n_{\text{від.}} = 21$) відображає особистісте та професійне зростання. Ця категорія визначається такими складовими: «реалізація свого потенціалу», «психологія допомагає мені розібратися у собі», «удосконалення професійних навичок», «розвиток власних здібностей».

— Категорія «Задоволення та інтерес» ($n_{\text{від.}} = 13$) свідчить про важливість отримання задоволення від роботи та інтересу до професійної діяльності. Респонденти віднесли до цієї категорії: «емоційне задоволення», «внутрішня мотивація», «комфортні умови праці», «зацікавленість у науці».

— Категорія «Допомога людям» ($n_{\text{від.}} = 9$) відображає головне завдання представників психологічного профілю. Вона містить такі чинники: «я зможу допомогти людям, які постраждали під час війни», «допомагати людям», «мати змогу позитивно впливати на самопочуття людей».

Тобто відповіді респондентів ще раз підкреслюють важливість самопізнання та розвитку, задоволення та інтересу у опануванні професії психолога. І звісно не залишають без уваги головну складову професії психолога – допомогу людям.

Відповіді, отримані на питання третього блоку «Моє працевлаштування залежить від...», представлені у таблиці 2.9. Працевлаштування психологів, на думку респондентів, першочергово залежить від наявних знань та умінь (сума оцінок = 309), рівня розвитку професійних компетенцій та майстерності (сума оцінок = 307), постійного удосконалення як професіонала (сума оцінок = 299) та рівня освіти (265).

Це вказує на свідомість вибору професії психолога та на професійну грамотність респондентів, оскільки вони розуміють важливість професійного розвитку та постійного удосконалення в своїй професії, що важливо для успішного працевлаштування та подальшого професійного зростання.

Таблиця 2.9

Блок	Фактори	Сума оцінок
«Моє працевлаштування залежить від...»	1. Мого фізичного здоров'я	171
	2. Рівня освіти	265
	3. Наявності у мене дітей	94
	4. Моїх знань та умінь	309
	5. Рівня розвитку моїх професійних компетенцій та майстерності	307
	6. Рівня креативності та творчості	263
	7. Додаткових знань, які напряду не впливають на мою трудову діяльність (наприклад, знання іноземної мови)	263
	8. Постійне удосконалення як професіонал (маю додаткову освіту, відвідую курси підвищення кваліфікації, багато читаю нової професійної інформації)	299

Відповіді на питання четвертого блоку «Ваша професія потребує постійного удосконалення майстерності?» представлені на рис. 2.7.

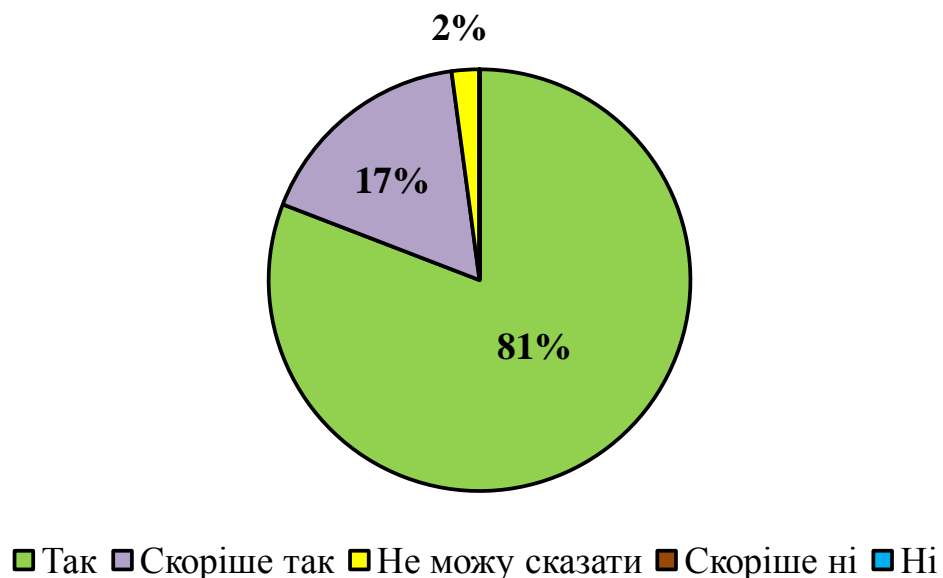

Рис 2.7 Важливість постійного удосконалення майстерності

Більшість учасників (81%) наголошують на тому, що професія психолога однозначно потребує постійного удосконалення майстерності. Додатково, 17% учасників відповіли «скоріше так», що також підкреслює необхідність професійного розвитку та важливість удосконалення

майстерності, але з певними варіаціями. І лише 2% учасників не могли дати однозначну відповідь. Загалом, ці дані свідчать про високу свідомість учасників щодо необхідності постійного навчання та вдосконалення у своїй професії.

Дані, отримані з п'ятого блоку «Ваші прогнози щодо Вашого професійного майбутнього...», представлені у таблиці 2.10. Аналіз відповідей свідчить про те, що більшість досліджуваних планують навчатися далі за обраною спеціальністю (сума оцінок = 274), вважають, що професія психолога подобатиметься їм ще довго (сума оцінок = 274) і буде тримати їх у гарному, позитивному тонусі (сума оцінок = 250) та будуть працювати за професією (сума оцінок = 240). Тобто загалом більшість досліджуваних позитивно налаштовані до професії психолога і планують розвиватися в ній. Крім того, це позитивне ставлення може сприяти не тільки їхній особистій задоволеності від роботи, але й покращенню якості надання психологічних послуг.

Таблиця 2.10

Блок	Фактори	Сума оцінок
«Ваші прогнози щодо Вашого професійного майбутнього...»	1. Буду працювати за професією	240
	2. При нагоді опаную іншу професію	174
	3. Планую навчатись далі за обраною спеціальністю	274
	4. Моя професія буде мені подобатись ще довго	274
	5. Я вже зараз опановую нову професію (навчаюсь одночасно у двох навч. закладах)	92
	6. Моя професійна діяльність буде тримати мене в гарному, позитивному тонусі	250
	7. Моя професія – це мій соціальний захист і гарантії	205
	8. Хочу продовжити свій професійний розвиток за кордоном	163
	9. Моя професія мене не «прогодує»	83

Вільні відповіді до питання «Які інші фактори впливають на Ваше професійне майбутнє?» представлені на рис. 2.8.

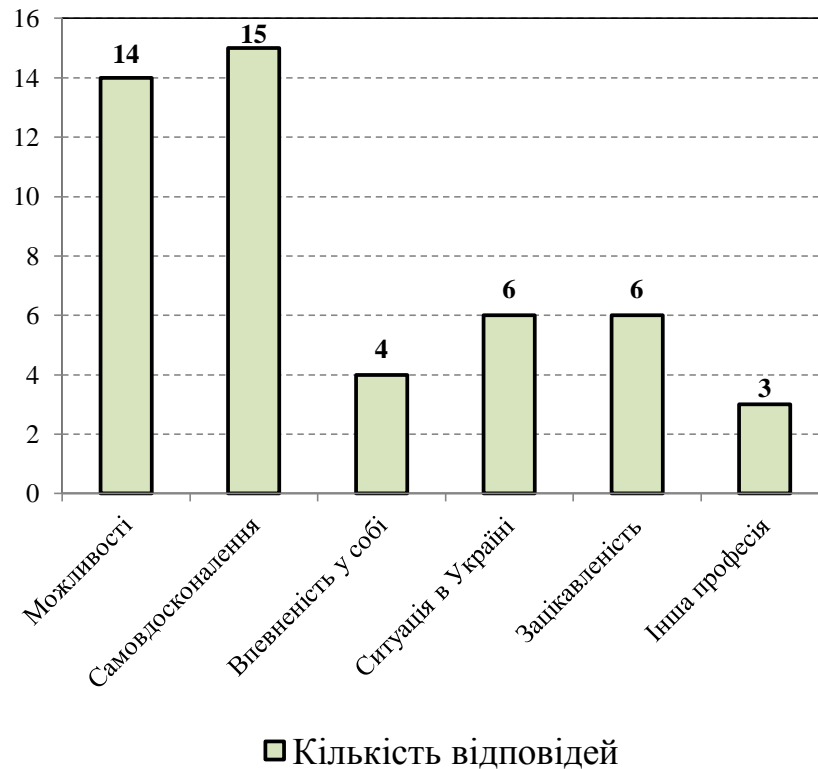

Рис. 2.8 Інші фактори, що впливають на професійне майбутнє

Згідно з отриманими результатами дослідження, респонденти надають найбільшого впливу на їхнє професійне майбутнє таким категоріям:

— Категорія «Самовдосконалення» ($n_{\text{від.}} = 15$) відображає бажання людини до постійного удосконалення своїх знань, навичок, якостей і особистості в цілому. До цієї категорії були віднесені такі відповіді респондентів: «постійне вдосконалення своїх навичок та вмінь», «аналіз наукової літератури», «розвиток свого потенціалу».

— Категорія «Можливості» ($n_{\text{від.}} = 14$) відображає фактори, які впливають на професійне майбутнє психолога, пов'язані з можливостями для професійного розвитку та кар'єрного зростання. Ці можливості можуть бути пов'язані з різноманітними аспектами, такими як: можливість отримати освіту, практичний досвід, можливості для наукової діяльності. Ця категорія включає наступні відповіді: «матеріальне забезпечення», «можливість спілкуватися з професіоналами цієї сфери», «знання мови» тощо.

— Категорія «Ситуація в Україні» ($n_{\text{від.}} = 6$), яка характеризується

підвищеним рівнем тривоги, страху та напруги у респондентів, що може призвести до виникнення стану невизначеності та бажання покинути країну в пошуках більш стабільного життя за кордоном.

— Категорія «Зацікавленість» ($n_{\text{від.}} = 6$) описує ступінь захоплення своєю професійною діяльністю і характеризується бажанням, мотивацією та інтересом.

Ці категорії оцінюються респондентами як такі, що впливають на досягнення успіху в професії психолога. Вони підтверджують той факт, що респонденти розуміють важливість професійного розвитку та постійного удосконалення, матеріального забезпечення, можливості спілкування з професіоналами, а також мотивації та інтересу до своєї професії для успішного працевлаштування та подальшого професійного зростання.

Висновки до другого розділу

У ході емпіричного дослідження соціально-психологічних чинників вибору професії психолога були застосовані: методика «Мотиви вибору професії» Р.В.Овчарової, в модифікації та адаптації М.М.Мищишин, та анкета «Вибір професії» В.Г.Кириленко.

Методика «Мотиви вибору професії» Р.В.Овчарової, в модифікації та адаптації М.М.Мищишин, дозволяє визначити домінуючі мотиви вибору професії, серед яких: внутрішні індивідуально-значимі та внутрішні соціально-значимі мотиви, зовнішні позитивні та зовнішні негативні мотиви.

Анкета «Вибір професії» В.Г.Кириленко дозволяє провести комплексний аналіз професійної стратегії особистості, включаючи зовнішні фактори, особистісний аспект, наміри досліджуваного тощо.

Учасниками дослідження виступають 47 студентів від 17 до 38 років усіх курсів КНЛУ, що навчаються за спеціальністю «Психологія», з яких 32% — студенти четвертого курсу, 28% — першого, 23% — другого, 9% — п'ятого і 8% — третього.

Загальний частотний аналіз даних, отриманих за методикою «Мотиви вибору професії» Р.В.Овчарової, в модифікації та адаптації М.М.Мищишин, показує, що для даної вибірки на перший план у виборі професії психолога виходять внутрішні індивідуально-значимі (сума оцінок = 909) та внутрішні соціально-значимі мотиви (сума оцінок = 819), а вже потім мають місце зовнішні позитивні (сума оцінок = 703) та зовнішні негативні (сума оцінок = 513) мотиви. Такі результати свідчать про те, що досліджувані керувалися передусім внутрішніми мотивами: можливістю використовувати професійні вміння поза роботою (сума оцінок = 205), можливістю приносити користь людям (сума оцінок = 204), відповідністю професії здібностям (сума оцінок = 198) і можливістю розумового та фізичного розвитку (сума оцінок = 197). Проте варто враховувати і вплив зовнішніх мотивів на вибір професії психолога, а саме вибір друзів (сума оцінок = 59), схвалення батьків (сума

оцінок = 80), переїзд на нове місце проживання (сума оцінок = 84), близькість до улюбленого шкільного предмету (сума оцінок = 106). Проте зовнішні мотиви не мають такого значного впливу на рішення респондентів щодо професійного шляху.

Результати, отримані з анкети «Вибір професії» В.Г.Кириленко, показують, що найбільш вагомими чинниками вибору професії у досліджуваній вибірці виступають бажанням розвиватися та самовдосконалюватися (сума оцінок = 299), бажанням отримувати емоційне задоволення від своєї професійної діяльності (сума оцінок = 295), бажанням розкривати та розвивати власні здібності (сума оцінок = 285) і бажанням допомагати людям (сума оцінок = 282). Тобто у виборі професії психолога респонденти першочергово орієнтувалися на внутрішні мотиви. Важливо зазначити, що зовнішні мотиви також мають місце у виборі професії психолога, однак їхній вплив значно менший. Наприклад, вибір професії своїх батьків (сума оцінок = 53), випадковий вибір (сума оцінок = 68), думка оточуючих (сума оцінок = 84), вибір «модної» професії (сума оцінок = 85). Такі результати свідчать про те, що більшість досліджуваних мають позитивне і відповідальне ставлення до професії психолога. Студенти усвідомлюють важливість та користь даної сфери діяльності як для них самих, так і для суспільства.

Як ми бачимо, результати з методики і анкети, взаємодоповнюють одне одного, що свідчить про конвергентність отриманих результатів. Зокрема, методика «Мотиви вибору професії» дозволяє визначити внутрішню мотивацію як переважаючу, а результати з анкети «Вибір професії» підтверджують, що більшість респондентів обирали професію психолога переважно на підставі внутрішніх мотивів. Однак зовнішні мотиви меншою мірою, але також мали вплив на вибір професії психолога у досліджуваній вибірці.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Сучасне суспільство стикається із значними психологічними викликами та навантаженнями, що підвищує попит населення на отримання психологічної допомоги. Відповідно збільшується і кількість охочих надавати цю послугу. Розуміння чинників вибору професії психологічного спрямування дозволить визначити, хто із студентів має істинну зацікавленість у вивченні психології, бажання допомагати людям та певні якості, що сприяють успішному виконанню роботи, тобто тих, хто матиме більше шансів у реалізації себе в даній сфері діяльності.

Дослідження соціально-психологічних чинників, що впливають на вибір професії психолога, можуть бути також корисними і для розробки навчальних планів чи програм у ЗВО, забезпечуючи покращення підготовки та розвитку студентів з урахуванням їхніх потреб, цілей та найбільш привабливих для них аспектів професії психолога.

Відповідно до поставлених завдань були отримані такі висновки.

Перше, друге та третє завдання були розкриті у першому розділі. Був здійснений огляд наукових підходів до розуміння окресленої проблеми та поняття «вибір професії», здійснено аналіз та кваліфікаційну характеристику спеціальності «практичний психолог», а також було охарактеризовано сучасне студентство.

Також проведений теоретичний аналіз концепцій вибору професії в контексті професійного самовизначення.

Четверте завдання було розкрито у другому розділі. Шляхом проведення емпіричного дослідження були визначені соціально-психологічні чинники вибору професії психолога.

Ми отримали такі висновки:

Результати проведеного емпіричного дослідження за методикою «Мотиви вибору професії» Р.В.Овчарової, в модифікації та адаптації М.М.Мицишин, показали, що домінуючими чинниками вибору професії

психолога для досліджуваної вибірки є використання отриманих знань поза роботою (сума оцінок = 205), можливість приносити користь людям (сума оцінок = 204), відповідність професії здібностям (сума оцінок = 198) і можливість розумового та фізичного розвитку (сума оцінок = 197).

А за анкетною «Вибір професії» В.Г.Кириленко домінуючими чинниками виступають можливість розвитку та самовдосконалювання (сума оцінок = 299), емоційне задоволення від своєї професійної діяльності (сума оцінок = 295), бажання розкривати та розвивати власні здібності (сума оцінок = 285) і бажання допомагати людям (сума оцінок = 282).

Отже, такі результати підтверджують гіпотезу про те, що сучасна молодь у виборі професії психолога орієнтується на особисту значимість даної професії та запит населення на отримання психологічної допомоги. Однак, варто наголосити, що зовнішні мотиви, такі як фінансове забезпечення (сума оцінок = 216), привабливість (сума оцінок = 187) та престиж (сума оцінок = 178) професії, думка оточуючих (сума оцінок = 84) також мали вплив на вибір професії психолога, але у меншій мірі. Це підтверджує, що сучасна молодь усвідомлює і враховує інші аспекти професії окрім особистих мотивів, але зовнішні фактори не є визначальними для більшості досліджуваних.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьєва Т. О. Психологічний супровід професійного розвитку майбутнього психолога у вищому навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Запоріжжя, 2011. 317 с. URL: <http://www.student-works.com.ua/avtoreferat/pedagogika/1713.html>.
2. Баклицький І. О. Психологія праці : підручник. 2-ге вид. Київ : Знання, 2008. 655 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/530-psihologiya-prats-baklitskiy-o.html>.
3. Барчій М. С. Методичні аспекти формування професійних якостей практичних психологів у процесі навчання. *Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2012. № 25. С. 29–32. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/488>.
4. Бочелюк В. Й., Зарицька В. В. Психологія: вступ до спеціальності : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2007. 288 с. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/417959.pdf.
5. Вікова психологія : навч. посіб. для студентів ВНЗ / О. П. Сергєєнкова та ін. Київ, 2012. 376 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/492-vkova-psihologiya-sergenkova-op.html>.
6. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко та ін. Київ : Просвіта, 2001. 416 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/495-vkova-ta-pedagogchna-psihologiya-skripchenko-ov.html>.
7. Вітковська О. І. Психологічні умови професійного самовизначення випускників середніх шкіл у процесі профконсультації : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2002. 223 с. URL: <http://www.disslib.org/psykholohichni-umovy-profesiynoho-samovyznachennja-vypusknikiv-serednikh-shkil-u.html>.
8. Волошина В. В. Психологічні аспекти професійної самореалізації особистості юнацького віку. *Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. : Moderní aspekty vědy: XIV. Díl mezinárodní kolektivní monografie*. 2021. С. 83–94.

URL: <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/monography-14.pdf>.

9. Волчок В., Кульчицька А. Особливості потребово-мотиваційної сфери студентів в умовах віддаленого режиму навчання. Матеріали ІХ міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. 2022. С. 12–15. URL: <https://www.inforum.in.ua/docs/202205220805080.pdf>.

10. Гладкевич М. І. Психологічні умови формування життєвих планів у юнацькому віці : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2019. 227 с. URL: <http://surl.li/gpplo>

11. Гошовська Д., Кузьмич С. Особливості формування професійної самоідентичності у сучасних дослідженнях. *Соціальна адаптація особистості в сучасному суспільстві, ортобіоз та паліативна допомога із циклу: Психологічні складові сталого розвитку суспільства: пошук психологічного обґрунтування на виклики сучасності* : матеріали ІХ Науково-практ. інтернет-конф. Луцьк, 2022. С. 126–129. URL: <https://www.inforum.in.ua/conferences/28/100/736>

12. Гошовський Я., Левчук Ю. Вплив сім'ї на професійний вибір в ранньому юнацькому віці. *Особистість і суспільство: методологія та практика сучасної психології* : матеріали V міжнар. науково-практ. інтернет-конф. Луцьк, 2018. С. 114–117. URL: <http://surl.li/gqczb>

13. Дуткевич Т. В., Савицька О. В. Вступ до спеціальності: Практична психологія : Курс лекцій і практикум (навч. посіб.). Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2005. 208 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/520-praktichna-psihologiya-dutkevich-tv.html>

14. Духневич В. М. До проблеми вивчення професійної діяльності психолога-консультанта: можливі напрямки дослідження. *Журнал практикуючого психолога*. 2002. № 8. С. 96–101. URL: http://psy-lpr.at.ua/Materials/dukhnevich_v.m-2002-zhurnal_praktikujushhego_psikh.pdf.

15. ЗНО Україна (ZNOUA). Профорієнтація: Як вибрати професію? Інтерв'ю з психологом Вікторією Вероні / ZNOUA, 2019. *YouTube*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=8_FjXw4bYPo.

16. Кириченко В. В. Психологічні основи професійної адаптації та вибору професії : навч. посіб. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 110 с. URL: <http://surl.li/gooxq>.
17. Климов Е. А. Как выбирать профессию : кн. для учащихся ст. классов средней школы. 2-ге вид. Москва : Просвещение, 1990. 159 с. URL: <https://djvu.online/file/yifOMSa0a33rJ>.
18. Климчук В. О. Математичні методи у психології : навч. посіб. для студентів психол. спец. Київ : Освіта України, 2009. 288 с. URL: http://umo.edu.ua/images/content/aspirantura/zabezp_discipl/Климчук.pdf.
19. Кокун О. М. Особливості професійного самовизначення юнаків на етапі оптації. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами* : зб. наук. пр. 6-те вид. Київ, 2008. Т. 8. С. 263–269. URL: <https://ap.uu.edu.ua/article/171>
20. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. Агентство», 2012. 200 с. URL: <https://core.ac.uk/reader/19596290>
21. Коломієць Т., Гошовська Д. Загальна характеристика ранньої дорослості. *Соціальна адаптація особистості в сучасному суспільстві, ортобіоз та паліативна допомога із циклу: Психологічні складові сталого розвитку суспільства: пошук психологічного обґрунтування на виклики сучасності* : матеріали ІХ Науково-практ. інтернет-конф. (з міжнар. участю), 28 листоп. – 2 груд. 2022 р. / ред.: Т. І. Дучимінська та ін. Луцьк, 2022. С. 30–32. URL: <https://www.inforum.in.ua/docs/202212150212307.pdf>.
22. Коропецька О. М. Профорієнтація та профпідбір : навч. посіб. Івано-Франківськ, 2005. 230 с. URL: <http://surl.li/gppla>
23. Коропецька О. М. Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації. Київ : КНТ, 2016. 438 с. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4028/2/Коропецька%20Психологічні%20основи%20профорієнтації%20і%20самореалізації%202016.pdf>.
24. Купрєєва О. І. Психологічні основи самореалізації студентів в

інтегрованому освітньому середовищі : монографія. Київ : Талком, 2021. 407 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/727960/1/Моног._Купрєєва_О.І..pdf.

25. Курбатова А. О. Психологічні особливості правильного вибору професії. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами* : зб. наук. пр. 6-те вид. Київ, 2008. Т. 8. С. 296–303. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/175>.

26. Куций О. А. Теоретико-гіпотетична модель психологічної складової кар'єри. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України*. 2016. Т. 1, № 45. С. 56–60. URL: <http://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v1/i45/11.pdf>.

27. Лозовецька В. Т. Професійна орієнтація молоді в умовах сучасного ринку праці : монографія. Київ : Ін-т проф.-техн. освіти Нац. акад. пед. наук У, 2012. 157 с. URL: <http://surl.li/gorqq>.

28. Людина і світ професій : навч.-метод. посіб. для 8-9 кл. / О. В. Мельник та ін. ; ред. О. Л. Мельник. Івано-Франківськ : "НАІР", 2015. 160 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/9907/1/LSP_posibnuk.pdf.

29. Максимець С. М. Психологічні чинники професійного становлення фахівців професій типу «людина-людина». *Вища освіта в медсестринстві: проблеми і перспективи* : Матеріали науково-практ. конф. з міжнар. участю. Житомир, 2017. С. 171–175. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/28789/>.

30. Мачуська І. М. Основні чинники професійного самовизначення старшокласників. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2013. Т. 1, № 17. С. 474–482. URL: <http://surl.li/goqio>

31. Мицишин М. М. Соціально-психологічний образ успішного фахівця як чинник професіоналізації студентської молоді : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Львів, 2016. 260 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/166026/3/Dis_Myshchyshyn.pdf.

32. МОН України (MON UKRAINE). 9-11 класи. Спецурок. Як

- обрати майбутню професію? (Тиж.10:ПТ), 2020. *YouTube*.
URL: <http://surl.li/goqgd>
33. Мосол Н. О. Мотиви вибору професії психолога. *Збірник наукових праць Інституту Психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2008. № 17. С. 122–126.
URL: http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2008_17/sb17_32.pdf
34. Овчарова Р. В. Справочная книга школьного психолога : учебная литература. 2-ге вид. Москва : Просвещение, 1996. 352 с.
URL: <http://surl.li/gopgo>.
35. Одінцева В. М. Особливості мотивів вибору професії психолога. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки*. 2017. Т. 1, № 3. С. 121–125. URL: <http://surl.li/goqfq>
36. Основи практичної психології / В. Панок та ін. 3-тє вид. Київ : Либідь, 1999. 536 с. URL: <http://surl.li/gopif>
37. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник для студентів ВНЗ. Київ : Кондор, 2011. 469 с. URL: <https://westudents.com.ua/knigi/490-vkova-psihologiya-pavelkv-rv.html>.
38. Панок В. Г. Психологічна служба : навч. посіб. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с. URL: http://megalib.com.ua/book/130_Psihologichna_slyjba.html.
39. Панок В. Г., Чаплак Я. В., Андрєєва Я. Ф. Основи психологічної допомоги: теорія та практика психоконсультаування : навч. посіб. / ред.: В. Г. Панок, І. М. Зварич. Чернівці : Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьков., 2019. 384 с. URL: <http://surl.li/fvlttd>
40. Підгурська М., Пиріг П. Взаємозбагачення змісту і сутнісного наповнення соціономічних професій. *Збірник тез доповідей IV Міжнародної студентської наукової конференції «Правова система України в умовах європейської інтеграції: погляд студентської молоді», 15 травня 2020 року*. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ», 2020. С. 461–463. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/40746>
41. Подільський державний університет (Pdatu.edu.ua). Заняття 1.

«Мотиви і чинники впливу на вибір професії» - Онлайн-інформатив «Свідомий вибір», 2021. *YouTube*. URL: <http://surl.li/hbqiv>

42. Приходько Ю. О. Особистісні якості психолога як чинник його професійності. *Гуманітарний корпус* : матеріали V Міжнар. науково-практ. конф. "Наук. пошуки: акт. проблеми теорії і практики", 15 квіт. 2017 р. С. 122–126. URL: <http://surl.li/gppkr>

43. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

44. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу : монографія / Л. А. Гуцан та ін. ; ред. О. Л. Морін. Харків : «Друк. Мадрид», 2016. 220 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/704718/1/Monograph_ПРОФСАМОВИЗН_УЧНІВ_МОЛОДІ.pdf.

45. Процко Н. В. Роль іміджу у сприйнятті практичного психолога. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту Психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. 2009. Т. 7 : Екологічна психологія. С. 121–124. URL: http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2009_20_2/sb20_ch2_29.pdf.

46. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам. / уклад.: Л. М. Яворовська та ін. 3-тє вид. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. 88 с. URL: <http://surl.li/hdhzl>

47. Радул В. В. Соціальна зрілість як вершина акмеологічного розвитку особистості. *Рідна школа*. 2011. № 3. С. 15–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsh_2011_3_5.

48. Резвих Є., Булах І. МОТИВАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОРОСЛИХ. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. 2022. С. 96–108. doi: [https://doi.org/10.31392/npu-nc.series12.2022.17\(62\).09](https://doi.org/10.31392/npu-nc.series12.2022.17(62).09)

49. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2005. 360 с. URL: <https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp->

<content/uploads/2021/03/Savchyn-Vikova-psykhohiia-.pdf>.

50. Сергеєнкова О. П., Подшивайлов Ф. М. Психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості сучасного студентства. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2016. Т. 12, № 22. С. 260–272. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/15622/1/Стаття_Сергеєнкова_Костюка.pdf.

51. Сердюк Л. Психологічні особливості професійного самовизначення старшокласників. *Український науковий журнал «ОСВІТА РЕГІОНУ»*. 2011. № 1. С. 277–285. URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/419>

52. Сердюк Л. З. Сучасні синергетичні тенденції мотивації учіння майбутніх фахівців. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. № 3. С. 316–320. URL: <http://surl.li/gppko>

53. Сечейко О. В. Актуалізація потреби в аутентичності у студентів-психологів як чинник їх професійної самореалізації. *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій в умовах мережевого суспільства* : монографія колект. / ред.: Л. В. Помиткіна, О. П. Хохліна. Київ, 2019. С. 169–178. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/49097>

54. Токарева Н. М., Шамне А. В. Основи вікової психології : навч.-метод. посіб. Кривий Ріг : Тов ВВП "Інтерсервіс", 2013. 283 с. doi: <https://doi.org/10.31812/0564/1757>.

55. Шевченко В. В., Джоган Д. М. Мотивація професійної діяльності майбутнього психолога. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2017. Т. 17, № 1. С. 203–206. URL: <http://surl.li/gpplb>

56. Шевченко Н. Ф. Дослідження професійної спрямованості майбутніх психологів. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2008. № 17. С. 95–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduer_2013_1_17.

57. Erikson E. Identity: Youth and Crisis. United States of America : W. W. Norton & Company, 1968. 336 p. URL: <http://surl.li/gopsk>.
58. Havrylovska K. P., Lytvak O. Y. Students motives for choosing helper specialities. *Theory and practice of modern psychology*. 2019. T. 4, № 1. С. 108–113. doi: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.4-1.20>
59. Hladkevych M. A system of values in the context of a life plan formation during the period of early youth. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова Серія 12. Психологічні науки* : зб. наук. пр. Київ, 2015. С. 78–81. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/13449>
60. Kosine N. R., Lewis M. V. Growth and Exploration: Career Development Theory and Programs of Study. *Career and Technical Education Research*. 2008. Vol. 3, no. 33. P. 227–243. URL: <https://scholar.lib.vt.edu/ejournals/CTER/v33n3/pdf/kosine.pdf>
61. Kyrylenko V. CHARACTERISTICS OF LIFE AND PROFESSIONAL STRATEGIES. *Problems of Psychology in the 21st Century*. 2022. Vol. 16, no. 2. P. 72–78. doi: <https://doi.org/10.33225/ppc/22.16.72>
62. L.I. Nemash PECULIARITIES OF THE ORGANIZATION OF REFLECTION AMONG PSYCHOLOGISTS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Psychological Sciences*. 2020. No. 4. P. 70–78. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-4-10>
63. Shatilova O. S. Western theories of career development. *Theory and practice of modern psychology*. 2019. Vol. 4, no. 2. P. 151–158. URL: <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.4-2.28>
64. Zamfir C. Un sociolog despre: Munca si satisfactie. București : Editura politica, 1980. 138 p. URL: <https://dokumen.tips/documents/1980un-sociolog-despre-munca-si-satisfactie.html?page=34>.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Бланк методики «Мотиви вибору професії» (авт. Овчарова Р.В., адап.
Мицишин М.М.)**

Таблиця А.1

Інструкція: Прочитайте твердження та оцініть, якою мірою кожне з них вплинуло на Ваш вибір професії (поставте галочку або знак «+» біля обраної оцінки)		Дуже сильно вплинуло	Сильно вплинуло	Посередньо вплинуло	Слабо вплинуло	Ніяк не вплинуло
1.	Вимагає спілкування з різними людьми					
2.	Подобається батькам					
3.	Передбачає сильне почуття відповідальності					
4.	Вимагає переїзду на нове місце проживання					
5.	Відповідає моїм здібностям					
6.	Дозволяє обмежитися наявним устаткуванням (обладнанням)					
7.	Дає можливість приносити користь людям					
8.	Сприяє розумовому й фізичному розвитку					
9.	Високооплачувана					
10.	Дозволяє працювати близько від дому					
11.	Престижна					
12.	Надає можливість для зростання професійної майстерності					
13.	Єдиноможлива за обставин, що склалися					
14.	Дозволяє реалізувати здібності до керівної роботи					
15.	Приваблива					
16.	Близька до улюбленого шкільного предмету					
17.	Дозволяє одразу одержати хороший результат праці для інших					
18.	Обрана моїми друзями					
19.	Дозволяє використовувати професійні вміння поза роботою					
20.	Дає великі можливості проявити творчість					

Додаток Б

Анкета «Вибір професії» (авт. Кириленко В.Г.)

Блок 1

1. Щоб визначитись зі своєю професією, я:							
<i>позначте відповідну оцінку, де:</i>							
<i>1 — майже не вплинули, а 7 — мали вирішальне значення</i>							
Вивчив ринок професій	1	2	3	4	5	6	7
Проконсультувався з друзями	1	2	3	4	5	6	7
Пройшов профдіагностику у шкільного психолога	1	2	3	4	5	6	7
Обрав професію своїх батьків	1	2	3	4	5	6	7
Обрав «модну» професію	1	2	3	4	5	6	7
Покладався на думку оточуючих	1	2	3	4	5	6	7
Ознайомився з пропозиціями на ринку праці	1	2	3	4	5	6	7
Обрав професію, яка задовольнить мої фінансові потреби	1	2	3	4	5	6	7
Обрав професію, за якою зможу знайти місце роботи	1	2	3	4	5	6	7
Перш ніж поступити у ЗВО, я працював	1	2	3	4	5	6	7
Обирав не професію, а освіту	1	2	3	4	5	6	7
Обрав професію випадково	1	2	3	4	5	6	7

Вкажіть чинники, які вплинули на Ваш вибір спеціальності, за якою Ви навчаєтеся: _____

Блок 2

2. В моїй професії для мене найважливіше:							
<i>позначте відповідну оцінку, де:</i>							
<i>1 — майже не вплинули, а 7 — мали вирішальне значення</i>							
Фінансове забезпечення	1	2	3	4	5	6	7
Престиж	1	2	3	4	5	6	7
Можливість здійснювати різні види робіт	1	2	3	4	5	6	7
Отримання емоційного задоволення від самої діяльності	1	2	3	4	5	6	7
Допомагати іншим	1	2	3	4	5	6	7
Бути у вирію подій	1	2	3	4	5	6	7
Цікаві знайомства	1	2	3	4	5	6	7
Моя професія розкриває і розвиває мої здібності	1	2	3	4	5	6	7
Є перспективи розвитку та самовдосконалення	1	2	3	4	5	6	7

Вкажіть інші фактори: _____

Блок 3

3. Моє працевлаштування залежить від:								
<i>позначте відповідну оцінку, де:</i>								
<i>1 — майже не вплинули, а 7 — мали вирішальне значення</i>								
Мого фізичного здоров'я	1	2	3	4	5	6	7	
Рівня освіти	1	2	3	4	5	6	7	
Наявності у мене дітей	1	2	3	4	5	6	7	
Моїх знань та умінь	1	2	3	4	5	6	7	
Рівня розвитку моїх професійних компетенцій та майстерності	1	2	3	4	5	6	7	
Рівня креативності та творчості	1	2	3	4	5	6	7	
Додаткових знань, які напряду не впливають на мою трудову діяльність (наприклад, знання іноземної мови)	1	2	3	4	5	6	7	
Постійне удосконалення як професіонал (маю додаткову освіту, відвідую курси підвищення кваліфікації, багато читаю нової професійної інформації)	1	2	3	4	5	6	7	

Блок 4

4. Ваша професія потребує постійного удосконалення майстерності?				
Так	Скоріше так	Не можу сказати	Скоріше ні	Ні

Блок 5

5. Ваші прогнози щодо Вашого професійного майбутнього:								
<i>позначте відповідну оцінку, де:</i>								
<i>1 — майже не вплинули, а 7 — мали вирішальне значення</i>								
Буду працювати за професією	1	2	3	4	5	6	7	
При нагоді опаную іншу професію	1	2	3	4	5	6	7	
Планую навчатись далі за обраною спеціальністю	1	2	3	4	5	6	7	
Моя професія буде мені подобатись ще довго	1	2	3	4	5	6	7	
Я вже зараз опановую нову професію (навчаюсь одночасно у двох навч. закладах)	1	2	3	4	5	6	7	
Моя професійна діяльність буде тримати мене в гарному, позитивному тонусі	1	2	3	4	5	6	7	
Моя професія – це мій соціальний захист і гарантії	1	2	3	4	5	6	7	
Хочу продовжити свій професійних розвиток за кордоном	1	2	3	4	5	6	7	
Моя професія мене не «прогодує»	1	2	3	4	5	6	7	

Вкажіть інші фактори, які впливають на Ваше професійне майбутнє: _____

Додаток В

Загальна сума оцінок респондентів по кожному твердженню методики

«Мотиви вибору професії» Р.В.Овчарової

Таблиця В.1

№	Тип	Твердження	Сума оцінок
1.	ВІЗМ	Вимагає спілкування з різними людьми	159
2.	ЗНМ	Подобається батькам	80
3.	ВСЗМ	Передбачає сильне почуття відповідальності	136
4.	ЗПМ	Вимагає переїзду на нове місце проживання	84
5.	ВІЗМ	Відповідає моїм здібностям	198
6.	ВНМ	Дозволяє обмежитися наявним устаткуванням (обладнанням)	116
7.	ВСЗМ	Дає можливість приносити користь людям	204
8.	ВІЗМ	Сприяє розумовому й фізичному розвитку	197
9.	ЗПМ	Високооплачувана	168
10.	ЗПМ	Дозволяє працювати близько від дому	140
11.	ЗНМ	Престижна	153
12.	ВСЗМ	Надає можливість для зростання професійної майстерності	194
13.	ЗНМ	Єдиноможлива за обставин, що склалися	105
14.	ВСЗМ	Дозволяє реалізувати здібності до керівної роботи	139
15.	ВІЗМ	Приваблива	187
16.	ЗПМ	Близька до улюбленого шкільного предмету	106
17.	ВСЗМ	Дозволяє одразу одержати хороший результат праці для інших	146
18.	ЗНМ	Обрана моїми друзями	59
19.	ЗПМ	Дозволяє використовувати професійні вміння поза роботою	205
20.	ВІЗМ	Дає великі можливості проявити творчість	168

— ВІЗМ – внутрішні індивідуально-значимі мотиви;

— ВСЗМ – внутрішні соціально-значимі мотиви;

— ЗПМ – зовнішні позитивні мотиви;

— ЗНМ – зовнішні негативні мотиви.

АНОТАЦІЯ

Курносенко Д.О. Соціально-психологічні чинники вибору професії психолога. – Кваліфікаційна робота бакалавра з психології.

Об'єкт дослідження – вибір професії.

Предмет – вплив соціально-психологічних чинників на вибір професії психолога.

Метою даної роботи є визначення соціально-психологічних чинників професійного вибору студентів спеціальності «Психологія».

Робота складається з 2 розділів:

У першому розділі досліджується проблема професійного вибору у науковій літературі, зокрема проблема вибору професії психолога, здійснюється характеристика спеціальності «практичний психолог» та сучасного студентства, та проводиться теоретичний аналіз психологічних підходів до вибору професії.

У другому розділі викладено емпіричне дослідження соціально-психологічних чинників вибору професії психолога, описано організаційно-змістові аспекти та процедура проведення емпіричного дослідження, та обґрунтовано отримані результати.

Ключові слова: детермінанти вибору професії, професійне самовизначення, професійний вибір, професійні мотиви, профорієнтація, психолог, студенти-психологи.

ABSTRACT

Kurnosenko D.O. Socio-psychological factors in choosing the profession of a psychologist. – Thesis of Bachelor in Psychology.

The object of the research is the choice of a profession.

The subject is the influence of socio-psychological factors in choosing the profession of a psychologist.

The purpose of the work is to determine the socio-psychological factors in choosing the profession among students majoring in «Psychology».

The work consists of 2 sections:

The first section explores the problem of choosing a profession in the scientific studies, in particular the problem of choosing the profession of a psychologist; characterizes the specialty «practical psychologist» and modern students (studenthood), and conducts a theoretical analysis of psychological approaches to choosing a profession.

The second section presents an empirical study of the socio-psychological factors in choosing the profession of a psychologist, describes the organizational and substantive aspects and the procedure for conducting the empirical study, and justifies the obtained results.

Keywords: determinants of profession choice, professional self-determination, professional choice, professional motives, career guidance, psychologist, psychology students.